

Orta Çağ İktisat Tarihinde Tefecilik Yasağından Kurtuluş

Kürşat Haldun AKALIN¹

Özet

Tefecilik, çoğu kez, borç alan kişinin parasını kullanmış olması nedeniyle borç veren kişiye karşı üstlendiği aşırı derece ağırlıktaki bir yük ya da ödediği fazla miktar olarak düşünülmüştür. Yahveist geleneğe göre, ilkesel olarak tefecilik, zayıfın güçlü tarafından sömürülmesinden başka bir anlamı taşımamaktadır. Kutsal Kitap'ın ya da Tevrat'ın Çıkış (22: 4), Levililer (25: 35-37) ve Tesniye (23: 20) kitapları İsrail halkının içindeki kimselerden faiz alınmasını kesinlikle yasaklamaktadır. Bu nedenle İsraililer, mülkün ilk sahibine geri döndüğü ve kölelerin de zincirlerini çıkarıp azat edildiği ellinci yıl anlamına gelen Yubil görüşünü içtenlikle benimsemişlerdir. Elbette, saflık ve dindarlığın gerektirdiği görevler, İsraililer dışındaki uluslar tarafından da ve yabancıları kapsayacak kapsamda yerine getirildiği gibi, birliğin zayıflamaması için grup üyelerini dışarıdan gelenlere karşı da sorumlu tutmuştur. Hristiyan geleneği de, fakiri ve zayıfı güçlüden korumuş, borç alan ve veren kimselerin parasal güçlerini hiç dikkate almaksızın Orta Çağlar boyunca faiz karşılığı borç vermeyi kötülüğün kendisi olarak görmüştür.

Anahtar Kelimeler: Tefecilik, Faiz, Orta çağ ekonomik düşüncesi

Deliverance from The Usury Prohibition in The Economic History of Middle Age

Abstract

Usury is often considered to be an excessively high charge or surplus pay made by the lender to the borrower for the use of money. According to the Yahveist tradition usury seems to have meant nothing that principally exploitation of the weak by the strong. The Biblical or Torah books of Exodus (22: 4), Leviticus (25: 35-37) and Deuteronomy (23: 20) precisely forbade the taking of interest from those within the peoplehood of Israel. For this reason the Jews embraced the idea of jubilee year (the fiftieth year), when property was to revert to its original owners and slaves were to be unshackled. Certain purity tasks were to be done by and to outsiders, by members of the group liable to other members lest the solidarity wither. Also the christian tradition was to protect the weak from the strong, there was during the Middle Ages a concern that money-lending was itself an evil irrespective of the comparative monetary strength of the borrower and the lender.

Key Words: Usury, Interest, Medieval economic thought

¹ Doç. Dr. Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, haldunakalin@osmaniye.edu.tr

1.Giriş

Orta Çağın düşünürleri tarafından, ekonomik ilgiler, servet peşinde koşma arzusu, tefecilik baskısı altında iyelik gasp etme tamahkarlığı yerilmiş; ticaret kaçınılmaz olarak sayılsa dahi, ticari kazançlar, hiçbir değer üretmeksizin bir başkasının üretkenliğinden yararlanma olarak hor görülmüştür. Orta Çağın öğretisinde, ekonomik ilgilerin ve tutkuların ciddi işlere karışmasına izin veren tutumlara karşı; hiç istisnasız, sınırlamalar, kural koymalar ve uyarılar bulunmaktadır. Kişinin kendi yaşamını ve neslini devamlı kılmak için, bulunduğu konuma göre geçimini sağlamak gayesiyle, servete nail olma isteği, haklı görülmüştür. Bu sınırı aşan bir kazan maksadı, teşebbüse yeltenme değil, tamahkarlığa kapılmadır; hırs ile tamah da, affolunmaz günahlar arasındadır. Ticaret, bu geçim sınırı içinde kalan sağladığı kazancıyla yetinmek koşulunda, meşru görülmüştür. Tanrı'nın bir takdiri olarak çeşitli ülkelerin farklı kaynaklara sahip oldukları halde, hemen herkesin bunlara gereksinim duyuyor olmaları, ticareti kaçınılmaz kılmıştır. Fakat yine de çok tehlikeli olan bir uğraşdır. Ticaretle uğraşan bu kimsenin, yaptığı işin bir kamu yararı yaratmış olduğundan, kendisine sağladığı kazancın da emeğinin ücretini aşmadığından, kesinlikle emin olması gerekir. Özel mülkiyet de, en azından, itibar edilmeyen bu dünya içinde gerekli görülen bir kurum özelliğini taşımaktadır. Ancak, iyeliklerin ortak olması yerine, özel mülkiyete dayanması halinde; insanlar çok daha fazla çalışmakta ve birbirleriyle daha az kavga etmektedirler. Yine de mülk edinme gayreti, beşer tabiatının manevi bir zaafı olarak görülmeli ve asla arzulanan bir eğilim olarak takdir edilmemelidir. İdeal olan, insanın doğasının özel mülkiyetten yana beslediği arzusunu kabul etmek değil, sahip olunanı muhtaçlarla paylaşmaya özendirme. En iyisi, mülkiyeti, bir zorunluluk sınırı içinde tutabilmektir. Mülkiyet, mümkün olduğu nispette daha çok sayıdaki insanın paylaştığı bir iyelik olmalıdır. Fakir insanların yaşamlarını sürdürmelerine ve geçimlerini sağlamalarına destek çıkmalıdır. Elden geldiği kadar çok sayıdaki insanın ortaklaşa kullanımına uygun olmalıdır. Mülk kadar çok sayıdaki insanın ortaklaşa kullanımına uygun olmalıdır. Mülk sahipleri, kendileri gerçekten muhtaç olmadıkları bu iyeliklerini, gereksinim duyan yoksullarla paylaşmaya hazır bulunmalıdırlar. Bu gibi tavsiyeler, on beşinci asrın Avrupa'sında bir iş sermayesine sahip olan piskoposlar tarafından kendilerine duyurulmaktadır. Şayet herkes bu tavsiyelere uymuş olsaydı, mülkiyetin hak edilmişliği anlayışı, herkes tarafından benimsenir, isyankar başkaldırılara meydan verilmezdi. Köylülerin ve küçük ustaların mülkiyetlerini savunabilmek için, hırsla gelişmek ve iyelik edinmek azmini taşıyan tekellilere ve tefecilere yapılan saldırıların önlenmesi, kaçınılmaz olmuştur. Bir bütün olarak orta çağ öğretisinin dayandığı varsayım,

son derece basittir. Ekonomik çıkarlara duyulan ilgi ve yöneliş, bunlarla bağlantılı olarak parayı elde etme güdüsünün, bireyin tüm benliğini sarmasıyla sonuçlanır. İnsanların çoğunun sahip olduğu ortak tüm hüneri sayılan emek, son derece gerekli ve onurlu bir uğraştır. Ruh için tehlikeleri içermesine karşın, ticaret de gerekli görülmektedir. Ahlaksızlığı taşımadığı sürece, parayla ilgilenmek de sakıncalı görülmeyebilir. Ancak, en iyimser görüş içinde paraya tutkunluk göstermek, rezilce bir eğilimdir; en kötü bir bakış açısıyla da, günahkarlık kaynağıdır. Aydınlanma çağı sırasında toplumsal değerlerin daha önce hiç görülmemiş bu alt üst oluşu; orta çağ boyunca yoğun tartışmalara neden olmuş ticaret ahlakıyla ilgili olarak ortaya çıkmıştır. Tüccarın faaliyet alanı son derece titiz bir şekilde kapsamına alarak, kısmen de olsa hoş görüyle karşılayan, orta çağ zihniyeti; hiç şüphesiz bu eğilimini, kitaba dayalı olarak kurduğu ve teamül haline getirdiği yargılarından kaynaklanan, klasik modellere göre oluşturmuştur. Kendi yağında kavru olarak gereksinimlerini toprağından karşılayan bir ekonomi üzerine kurulan devlette, tüccarlara duyulan ihtiyaç da az olacağı için, Aquinas'ın günaha düşmekten korunulacağı görüşü çok doğaldır.

Orta çağın sosyal teorisinde çok önemli bir etken olarak adil fiyat anlayışı ile ticari etkinliğin karşı karşıya gelmiş olması, orta çağ toplumunun geniş katmanları arasına tepkisel bir darbeyi indirmesi, kabul edilmiş bir teamüldür. Bir bölgede bol olan ürünü yokluğu çekilen diğer diyarlara götüren tüccarın çabası yadsınmasa da, ticaretin artık zorunlu bir hale geldiği tartışılmasa dahi; alış verişlerde sağlanan kazancın, tüccarın gayretinin bedeli karşılığı olmasından daha ötesine geçmemelidir. Orta çağ zihniyeti, ticaret kazancını, adil fiyat ilkesine ters düşen, bir başkasın üretiminden yararlanma veya malı bedelinden daha fazlasına satma olarak gördüğü için; haksızlığın ve günahkarlığın kaynağı olarak kabul etmektedir. Orta Çağın ilahiyatçılarına göre, şayet kazanç peşinde koşan hiç tüccar olmasaydı, günahların affedilmesine belki de bu kadar fazla özen gösterilmeyecekti, yöneticiler de ekonomik hayatla çok fazla ilgilenmeyeceklerdi. Günaha konu edilmiş olsa dahi, tüccarların kazançları yasal yönetim tarafından meşru görülmüştür. Ticari faaliyet, yalnızca bir geçim vasıtası olarak uygun görülmemiş; bununla birlikte, sarf edilen emeğin, kullanılan yeteneğin ve karşı karşıya gelinilen tehlikelerin karşılığında hak etmiş olduğuna inanılan bir toplumsal konum da tüccara layık görülmüştür. Orta Çağ ilahiyatçılarına göre, hiçbir şey üretmeksizin girişilen ticari faaliyette, sadece başkasının ürettiğine bedelinden daha aşağı fiyat vererek satın alındığı ve adil fiyatın üzerine çıkılarak satılması halinde yüksek kazanç sağlanıldığı için; ticaret, haksızlığın kaynağı haline gelmekte, gereksinim şiddeti veya vade farkı gibi nedenler yüzünden gerçekleşen fiyat yükselişleriyle de tefeciliğin temelini oluşturmaktadır.

Ticari etkinliği savunma, yeterli dahi olsa bir dereceye kadar şaşırtıcı sonuçlara yol açmıştır. Her şeyden önce, ticari faaliyeti niçin savunulmak zorunda kalınmıştır, bunun irdelenmesi gerekir. Ticaretin olumlu anlamıyla bir günahkarlığı taşımadığında ısrar edilecek olunursa; en azından tüccarların edindikleri kazançlarla elde ettikleri iyeliklerin kuşkulu olduğu sonucuna varılmaktadır. Nitekim, Orta Çağ düşünürlerinin kanısına göre ticaret, sağladığı kazanç niteliğiyle ve edinilmesine yol açtığı iyelikleriyle, böylesine kuşku dolu günahkarlıkları beraberinde getirmektedir. Çağdaş ekonomik örgütlenmenin gerçekleri içinde, böyle bir tutumun açıklaması olamayacağı gibi hiç bir geçerliliği yoktur. Yalnızca yiyecek arzının ve fiyatlarının önem kazandığı orta çağın kasaba ekonomisi, öncelikle ürün tüketimini halkın kanaatlerinde ön plana çıkartmış; on dokuzuncu asrın ekonomik faaliyetlerinde cezbedici bir güç haline gelen kar etme güdüsünü, ekonomik çabanın mücadelesiz hedefi içeriğine dönüştürmüştür. Saf ve yalın haliyle tacir, taca olan sadakatinden kuşku duyulmadığı ve buyruklarıyla da çelişmediği müddetçe; vergileri toplayabilir, manastırlarla yakın işbirliğine girebilir, ürün getirebilir, el emeğinden yararlanabilir ve yabancılarla da iş yapabilirdi. Günahkarlığa karşı duyulan pişmanlık duygusunun etkisini de dikkate alan, kuramcılarının, uygulamaya yönelik en kapsamlı yorumlarıyla; tüccarın faaliyetleri, bir sınırlandırmalar ağı gücündeki orta çağın ekonomi politikasıyla kuşatılmıştır. Karşı karşıya getirilen dünyevi faaliyetin kazanç maksadı ile Tanrı'ya yönelişin zorunlu kıldığı diğergamlık ve cömertlik arasında bocalayıp kalan tüccar üzerindeki halkın kızgınlığı, şiddetli öfkelenmeler halinde sürekli arttırılmıştır. Üretici ve tüketici arasına girerek ürünün dağılımından çıkar sağlama peşinde olan komisyoncular üzerindeki kasabalıların baskısı, yine kazanca ulaşmanın yol açtığı insafsızlık ve maddiyat düşkünlüğü eğilimini sindirmek içindir.

Orta çağa özgü toplumsal teorinin içeriğini, kendisini kuşatan çevresel etmenlerden sezinlemek mümkün olduğu gibi; işgücünün verimliliği anlayışından uzak kalmış çalışma hayatını, özellikle haklı kılan temellere de sahip bulunmaktadır. Kilisenin toplumsal öğretilerini oluşturan ilk etmenlerinden birisi de, ekonomik güdülere beslediği kuşku ve sergilediği aleyhtarlıktır. Hristiyanlığın kazanç emeline karşı geliştirdiği bu hasmane tutumu, kalvinizmin ekonomik teşebbüs içinde verimli kılınan mesleki etkinliği bir Tanrı yolu içeriğinde takdis edinceye kadar, davranışlar üzerindeki baskısını sürdürmüştür. Orta Çağ düşüncesi, tüccarların, kar etme güdüsü ve ticarete hakimiyet kurma emeli yerine, geçimi sağlama ve topluluğun ihtiyaçlarını karşılama gayeleri üzerinde odaklaşılmasını istemiştir. Asketik geleneğin içeriğini oluşturan Orta Çağ felsefesi, bütün ticari etkinliği ve kazanç sağlama emelini, günahkarlığın sahası ve kaynağı kapsamında kınamış olmasına karşın;

ticaretin tamamıyla ortadan kaldırılamayışının fark edilmesi ve fiili zorunluluklarının kabulü sonucunda; tamahkarlığa ve paraya karşı konuşlandırdığı ısrarlı uyarılarını pekiştirerek, giderek gönülsüz şekildeki bir kınamaya yönelmiştir. Daha çok para kazanma tutkusunun, ticaretin dayandığı temel bir güdü haline geldiğinin anlaşılmasıyla birlikte; ticari etkinliğin özü, ele geçirme ve konum edinme açgözlülüğüyle beslenen bir harisliğe sürüklendiği; çağdaş düşünürlere göre toplumsal dinamiğin bir nedeni haline gelen bu kar gayesi, Orta Çağın ilahiyatçılarının iman yargıları açısından, bir kurt ulumasından başka bir şey değildir. Zanaatkar, geçimini sağlamakla sınırlı kıldığı etkinliğinde, insanların ihtiyaçlarını gidermenin ötesinde bir gaye taşımamakta, hak ettiğinin fazlasına da el sürmemektedir. Oysa tüccarın gayesi, sadece kendi geçimini sağlamak değildir. Kazancı, hayatta kalma galesinin çok üzerine çıkmıştır. Hayatı, daha fazla kar etme tutkusuyla anlam kazanmıştır. Tüccarın kazanç tutkusu, Orta Çağın geleneksel yargıları içindeki değerlendirilişi, şöylece ifade olunabilir. Her kim bir şey alır da, aldığını satmaz veya değiştirmez, kendisi için kullanma gayesini taşırsa, tüccar olarak adlandırılmaz. Fakat satış işlemi sonucunda kazanç sağlamak maksadıyla ürünü olan, ürünün değerinde hiçbir artış meydana getirmeksizin, satın aldığı şekliyle daha yüksek bir fiyat karşılığında satan tüccar; ucuza almaya ve daha pahalıya satmaya çalışmakla, Tanrı'nın tapınağının dışına çıkmaktadır. Ticaret yapan bir kimse, daha yüksek bir fiyatla satmak istediği ürünü, çok daha ucuz bir fiyatla alarak, sürekli alım satım uğraşısı içine girmişse; ister istemez, insani duygularından zamanla koparak, dininin kendisinden beklediği özveri ve cömertliğe de bir son vererek, kendi parasal çıkarının peşinde koşacaktır. Kazanç tamahkarlığının esiri olmaktan kendisini kurtaramayan tüccar, giderek, halkın merhametlilik hasletlerinden uzaklaşacak ve şahsi hayırseverlik duygusunu da kaybedecektir. Başkasının emeğinden yararlanan ve adil fiyat ölçüsünden uzaklaştığı oranda kendisine kazanç sağlayabilen tüccar, haksızlık ve merhametsizlik içinde kaldığı sürece daha yüksek karlara ulaşacak, başlangıçta hoş görülen topluluk çıkarı ve geçim galesi uğruna yapılan ticaret maksatlarını bir kenara bırakarak uğraşısı tümüyle kınanılan bir tamahkarlık üzerine kurulacaktır. Kazandıkları da, ya servet düşkünlüğü içinde biriktirdiklerine aktarılacak veya şehvet düşkünlüğü sonucunda yok olup gidecektir. Orta Çağın ürünün değerine eşit bir bedelle satılmasını öngördüğü fiyat kuramı, adil fiyat ölçüsüyle haksızlığın ve günahkarlığın bir kaynağı olarak gördüğü ticari etkinliği kınamasına temel oluşturduğu gibi, sanayi devrimi sırasında kabul gören emek-değer teorisinin ilk örneği özelliğini de taşımaktadır. Kuşattığı tehlikelerle dolu olarak ruha aykırı gelen ve sıkı bir denetim altına alınmadığı sürece de toplumun dayandığı ahlaki temeli yok edebilme eğilimini içeren, ekonomik teşebbüsün ticari

biçimi, adil fiyat sınırları içinde kalındıkça, toplumun devamlılık koşulunu yerine getirdiği için, eğilimleri itibarıyla bir ikilemi yapısında barındırmaktadır.

Ticaretten elde edilebilecek kârı, tıpkı iş görenin emeğinin bedeli olan ücret sınırları içinde hoş gören Orta Çağ zihniyeti; tüccarın emeğinin karşılığında ibaret gördüğü kazancını, bu ücret kıyaslaması sınırlarında haklı ve makul bulmuş, bunu aşan miktarlarını da, yasa dışı bulmamışsa da, din dışı olarak nitelendirerek hor görmüş ve kınamıştır. Tüccarın verimsiz faaliyeti ve fiyat farkından kaynaklanan kazancı, ancak karı emeğinin karşılığı olduğu ve kazanç sağlama gayesini de taşımadığı sürece, haklı görülmüş ve niyeti temize çıkarılmıştır. Kuramsal olarak oldukça uyumlu bulunsa dahi, uygulamada aşılamaz güçlükler içinde bocalayan, ürünlerin değerine eşit fiyatla satılabileceği öğretisi, Adam Smith'in daha sonraki betimlemeleriyle, tacirler üzerinde öyle pek cezp edici bir ölçü olarak kabul görmemiştir. Elbette kazanç hırsı içinde ürününü satmak isteyen sanayi devriminin tüccarı ile toplumsal hayatın hemen her kesitinde hakimiyet kurmuş olan kilisenin telkinleri altında kalan Orta Çağın taciri arasında, çok farklı güdüler rol oynayacaktır. Ticareti sıkı bir denetim altına almak isteyen Orta Çağın engelleyici güdülleri ile ticari kazançları haklı ve zorunlu kılarak ilerleten sanayi devriminin değerleri arasında, karakteristik farklılıklar bulunmaktadır. Orta Çağın ilahiyatçıları ve kilise hukukçuları, maddi servette sürekli ve sınırsız kazanma çabasının gösterilmesini, fazla para kazanarak daha rahat ve sıkıntısız bir yaşama ulaşılmasını, kesin bir günahkarlık hali olarak görmüşler; var olan tüm iman güçleriyle kazanca ve kolay hayata hamlelerde bulunmuşlardır. Oysa günümüzün modern toplumları, yüksek karlılığı verimliliğin bir sonucu olarak değerlendirdiklerinden; servet artışlarını hünerlilik ve gayretlilik şeklinde görerek, saygı duymakta ve takdirle karşılamaktadır. Merhametsizlik içinde kâr peşinde koşmaktan ve karşılığını almaksızın sahip olduğu dünyalığından hiç kimseye vermeme harisliğini göstermekten vazgeçmemiş olmakla, hayatını mahvettiği şeklindeki kilise ithamlarından yakasını güç bela kurtaran tacirler; ekonomik erdem haline getirilen kazanma güdüsünün, giderek daha fazla saflaştırılmasından ve hilelerden arındırılmasından hoşnut kalmışlardır. On dördüncü asrın kilise hukukçularının savunduğu görüş, her kim ki istek ve arzularını tatmin etmede yeterli parasal kaynağa sahipse, servetinin çokluğuna rağmen ömrünü mülk edinme yolundaki hiç durmaksızın çalışmakla geçirmekteseyse, ulaşmayı düşlediği zenginliklerle topluluk içinde daha yüksek bir konuma erişmeyi aklına koymuşsa, bütün bunların sonucunda kendi emeğiyle sınırlı kılınmış yaşama galesinden tümüyle uzaklaşmışsa, çalıştığı misli misli fazlasını iyeliklerinden elde etmenin bir yolunu bulmuşsa; tüm bu haller, tamahkarlık, şehvet düşkünlüğü ve kendisini

insanlardan üstün görme şeklinde kınanmalı, en büyük günahkarlığa saplanılmış olarak men edilmelidir, şeklinde özetlenebilir. Bundan iki buçuk asır kadar sonra, ekonomik ve ruhani ortamdaki yükseliş devriminin tam ortasında Luther de, çok daha belirgin bir şekilde, kazanç emelini riyakarlığın ve harisliğin bir sonucu olarak görerek benzeri bir üslupta yermiştir. Ticari etkinliğin ve kazanç emelinin kınanmasının temelinde yatan neden; tüccarın gayretinin verimsiz ve haksız bulunmuş olmasıdır. Nitekim, zanaatkar ürünü ürettiği ve işçi de ürüne mesleğiyle bir değer kattığı halde; tüccarlar sadece ürünü ihtiyaç sahiplerinin buldukları yerlere götürmekte ve böylece de insanların yararına bir hizmette bulunmaktadır. Halkın zorunlu olarak gereksinim duyduğu ürünlere yönelik talebinden yararlanarak, bundan özel çıkarlar sağlayan ve ürüne bir değer katmadığı halde haksızca kazançlar edinen; kısaca vurguncular olarak nam salmış bulunan komisyoncular, kabzımallar, tacirler ve tefeciler affolunmayan günahları işleyen kimseler arasındadır.

2.Adil Fiyat Sınırlamasındaki Tefecilik Yasağı

Orta Çağ ilahiyatçılarının, adil fiyat temeli üzerine kurulan, alışverişlerde alınan vade farkını tefecilik sayan ve alınan borca eşit ödemeyi adaletin ölçüsü kılan ekonomik düşüncelerine göre, tamahkarlık ve harislik duyguları içinde ulaşılan kazanç maksadı, ticareti nasıl günahkarlığın kaynağı haline getirmişse, tefecileri de o ölçüde insafsız ve gaddar kılmıştır. Tamahkarlık, harislik, gaddarlık ve menfaatperestlik gibi son derece soyutluk içeren kavramların; ticaret, borçlanma ve iş yapma gibi fiili durumlara uyarlanması için, örneğin, ticaretin kazanılan mülkiyet yönüyle olduğu kadar, bunu sağlayan davranış boyutuyla da irdelenmesi gerekir. Orta Çağ ilahiyatçılarının ekonomik ilişkilerle ilgili ifadeleri, herkesçe bilinen adil fiyat ısrarı ve tefecilik yasağı hakkındaki öğretilerinin etmenleri üzerine kurdukları iktisat ahlakı içeriğindeki yorumları kapsamaktadır. Bu öğretiler, gerçek yaşamı dogmalara göre denetim altına almak isteyen ilahiyatçıların yorumlarından kaynaklandığı gibi; ekonomik ortamla ilgili hemen fark edilen çıkarıcı eğilimlere karşı bir tepki olarak beslenen halksa vicdani bilinçlilik halinin bir sonucu olarak da oluşmaktadır. *“Tefecilerin ve bol kazanca ulaşmış tacirlerin, zebaniler tarafından yerlerde sürüklenerek cehenneme atılışlarıyla ilgili; haksız yoldan kazanılan paraların sağlam kutuları içinde nasıl değersiz bir hale gelişleri hakkında sayısız hikayeler anlatılmıştır. Evlenmek için kiliseye giren çiftler, 1240 yılında şöyle bir resimle karşılaşmaktaydılar. Söz konusu bu resimde, sundurmadan düşen büyük bir taşın altında kalarak can çekişen bir tefecinin para çantasını çekmeye uğraşan bir başka tefeciye, yolunun sonunda bekleyen kötülükler ve günahkarlıklar*

ayrıntısıyla betimlenmektedir. Resmin bir diğer kısmında ise, birinci tefecinin ağır bir borç altına girdirerek mallarını gasp ettiği ve çoğunu köle durumuna düşürdüğü, düşkünlerin içler acısı halleri anlatılmaktadır. Bu bir tek resim dahi, tefecilerin neden oldukları haksızlıkları yasal kılmak uğruna icra takibinde bulunan avukatların dava dosyalarından çok daha etkileyici ve zihinleri geliştirecidir.” (Kerridge, 1994: 51). Orta Çağ hristiyan yaklaşımına göre faizli borç verme şöylece özetlenebilir: borcu alan kimsenin ödememesi ihtimali nedeniyle uğranılabilecek biriktirilmiş kayıplara karşı anaparanın güvence altına almak maksadıyla küçük miktarlarda da olsa ödemeleri kapsamak zorundadır; borç veren kimse parasını bir çömlekte toprağın altında saklamaktan vazgeçerek zorunlu ödeme miktarıyla kazanç sağlama fırsatlarına kavuşmakta, parayı elinde tutmaktan vazgeçerek tüketim zevklerinin karşılığının verilmesini ummaktadır.

Alınan borcun sadece tüketim mallarının satın alınmasında kullanılacağı varsayımı üzerine kurulan, Orta Çağ ilahiyatçılarının değersizliği, verimsizliği varsayımı; özellikle de on altıncı asrın sonlarından itibaren fark edilen, borçlanılan paranın sermayeye dönüşerek, faizinden çok daha yüksek miktarda bir karı sunmasıyla, geçerliliğini büyük ölçüde kaybetmiştir. Paranın üretken ve değer yaratıcı özelliğinin kabul edilmesiyle birlikte, borç veren kişinin bu değer artışından pay alması gerektiği kanaati haklılık kazanmıştır. Borçlanma, alış veriş gibi konularda kasaba ve malikanelerde geçerli kılınmış kurallar; ulusal hükümetler tarafından da uygulanmaktadır. “*Kilise, insanları ikna gücüne sahip bulunan dindar ahlakçılık işlevini üstlenmiş görevlileriyle; dogmalarından koparak dinini değiştiren v ekonomik ahlak hakkındaki öğretisini kendi yaşamlarında uygulamaktan sakınan kişileri uyarmakta; zenginliğe koşan ve bu yolda haksızlıkları işlemekten çekinmeyen kimselerin doğal olmayan hallerini ve iğrençliklerini kuşkuyla karşılamayan; maddiyat düşkünlüğü içinde inandıkları değerlerin benzerlerine kesin olarak inanan kimseleri de, kınamaktadır.*” (Kerridge, 1991: 83). Tefecilik ve fiyatlarla ilgili kilise öğretilerinin en kapsamlı yorumu, en azından on altıncı asrın ortalarına kadar süren bir zaman dilimi içinde, bu gibi ekonomik konuların yasal içeriğini oluşturur olmuş; yol gösterici fikirlerinin geliştirilmesiyle de, yasal düzenleme daha kapsamlı kılınmıştır. “*Sade insanlar, kilise hukukçularının dalaverelerinden ve kaypaklıklarından dolayı, lanet okumaktadır. Hayır kurumları ve loncalar, kendi üyelerini kilise mahkemelerine başvurmalarını, kesinlikle yasaklamıştır. İş dünyasına düzen getirmek ve yerleşen davranışları da denetlemek için oluşturulan kurallar, kilise hukukundan çok daha fazla kapsamlıdır. Floransa, Orta Çağ Avrupa’sının finans merkezi olmasına karşın; Floransa’da bile, on dördüncü asrın ortalarına kadar, verdiği borca karşılık faiz alan*

bankalara, dünyevi otoriteler, para cezası uygulamaktaydı. İlk kredi işlemlerinin yasaklanmasından elli yıl sonra, hristiyanların men edildikleri bu tür işlerle uğraşmak üzere İsraililerin gelmesine ve para ticaretiyle ilgilenmesine izin verilmiştir. Cologne'nun, en büyük ticari antrepo merkezlerinden biri olmasına karşın; başarılı iş adamları, kendi iradeleriyle faaliyette bulunmak istediklerinde; kendilerine, ticaretin ruh için son derece ciddi tehlikeleri taşıdığı, hırsın öldürücü bir günahkarlık olduğu anımsatılmıştır. Evlatlarına bir vasiyetle işlerini devretmek istediklerinde ise; içeriğini günahkarlığın ve haksızlığın oluşturduğu ticaretle ilgilenmeleri yerine, ruh için pek tehlike taşımayan başka işlere yönelmelerini; kendi günahkarlıklarına kefaret etmesi ümidiyle, biriktirdiklerinden vazgeçmeleri, önerilmiştir.” (Letwin, 1975: 63). İçinde yaşanılan asırda kamu haklarının en iyisinin belirlenebilmesi için, kent yönetimi üyesi ile kilise ruhban sınıfının temsilcisi arasındaki bir mücadeleye tanık olunmuştur. “Tefecilik yapan bir kimsenin fahişeden farkı olmadığı, bu nedenle tefecilik kazancının fuhuş parası gibi olduğu ısrarla öne sürüldüğü için; hiçbir tefeci belediye reisi, belediye encümen üyesi veya lonca efendisi olamayacağı, açıkça bildirilmiştir. Ruhban sınıfından gelmeyen bir kimse, doğal olmayan bir şekilde dürüstlüğe ulaşmaya uğraşmamalıdır. Aynı şekilde kilise de tüm erk ile gücü kendinde toplayamayacağı için, nisanlar üzerindeki denetimini dıştan zorlama ve yargılama yoluyla kurmaktansa; öğretisinin yüzlerce kanaldan geçip insanların zihninde iz bırakmasının sağlaması ve imanın sözlerle kişi kalbine girip hükmetmesinin hedef alınması, daha uygun gelmektedir. Böylece kilise erki, yadsınması v karşı çıkılması her zaman olası olan bir emirle hükmetme ortamının üzerine çıkararak; duygulara yönelmesinin sonucunda, çok uzunca bir süre dimağlarda canlı kalabilecektir. Ekonomik ortama hakim olan zorunluluklar, karşı konulamaz bir şekilde, kilise öğretilerine derinden tesir eder olmuştur. Gerçekte, kilise öğretisi ile iş dünyasının kamu politikası arasında çok keskin bir fikir ayrılığı ve çarpışması mevcut da değildi. Her ikisinin de aynı ortam içinde bulunması, maksada ulaştırıcı toplumsal çareler olarak aynı benimsenmiş varsayım sınırları içinde kalması nedeniyle; bireysel uygulama gibi konular üzerinde benzeri eğilimleri taşımaktadırlar.” (Owst, 1961: 24).

On altıncı asra girildiğinde, Orta Çağın ekonomik koşulları neredeyse tamamıyla değişikliğe uğradığı gibi; ürünün çeşit ve kalitesi ekonominin kurumları ve ilişkileri, insanların bu dünyaya bakış açıları bütünüyle değişmiştir. “Orta Çağın tüketicisi, günümüz insanın duygularına kolaylıkla katılamadığı ve alışkanlıklarını da benimseyemediği için, tekelcilik ve vurgunculuk kaçınılmazdı. Tanınan ayrıcalıklar içinde tekeller toplum içinde çok önemli bir konuma sahip bulunmakta, bahşedilen güçlerini kötüye kullanmalarını engelleyici

haris kalpli ve haset dolu bakışlı kimselerle takip altında tutulmaktaydı. Bu küçük efendilerin ve köylü çiftçilerin toplumdurdu. İtalya ve Flanders gibi büyük sanayi merkezleri dışındaki yerlerde, sürekli olarak ücret geliriyle geçinen kimseler son derece az olduğu için, ücretler, öyle hararetli mücadelelerin konusunu oluşturmamaktaydı. Tefeciliğe gelince, borçlanmalar günümüzün koşullarıyla kesinlikle bir benzerlik taşımamaktaydı. Orta Çağda alınan borçların neredeyse tamamına yakın bir kısmı, üretmek için değil, tüketim mallarının satın alınarak yaşam gereksinimlerinin karşılanması için kullanılmaktaydı. Ekinleri kuruyan veya hayvanları ölen çiftçiler, giderlerini gelirleriyle karşılayamayan esnaflar; buğday tohumu, sığır ve ham madde gibi işinde kullandığı şeyleri almak için, ister istemez kredi alma gereksinimini duymakta; böylece de, üreticinin sıkıntıları, faiz karşılığı borç para veren kimselere iş fırsatları sunmaktadır. Doğal olarak, istifçilikte bulunarak kent halkı üzerinde hakimiyet kuran tacire karşı, öfkeli ve gergin duygular beslenilmekte; ürünlerin tek satıcı konumuna ulaşarak fiyatı tek başına belirleme gücünü insafsızca kullanabilen tekellilere karşı, nefret hissi galeyana getirilmekte; komşusunun zor durumundan veya zaaflarından yararlanarak çıkar sağlayan, ağır bir borç yükü altına girdirerek iyeliklerini gasp etme tamahkarlığını gösteren tefeciler, haciz ve ipotekli işleriyle, inanan herkesin lanetini üzerine çekmektedir. Tefeci, insanlara ödünç olarak dahi olsa ihtiyaçlarını gidermeleri için mal vermemesine karşın; çıkar sağlama ümidine kapılması halinde, ürün satışına, hayırseverlikten veya karşılıksız yardımseverlikten çok daha fazla rağbet edecektir. İnsanoğlunun, tefecilikten başka pek çok günaha bulaşmasına ve kötülükler içinde yoğrulmasına rağmen; diğer günahlara nispetle tefecilik suçu, hepsinden çok, kişinin lanete uğramasına neden olmakta, insanların kendisine kin duymalarına yol açmaktadır.” (Kerridge, 1994: 65).

Orta Çağ dönemi boyunca bile, meslek sahipleri arasında borçlanmalar oldukça yaygınlık gösterdiği için, nasıl ki adil fiyat anlayışı içinde faiz alınması yadsınmak isenmişse; modern çağlara gelindiğinde de, fiyatlardaki yükselişler, faiz işlemlerini haklı kılar olmuştur. “Orta çağın sonlarına doğru görülen davaları araştıran bir kimse; ticari ahlaksızlık fırsatlarının taraflarca nasıl kollanmakta olduğunun farkına vardığında, dehşete kapılacak; yasaktan kaçış yollarının keşfedilmesindeki ince ayrıntıların düşünülmüş olduğunu sezinleyerek, hayretlere düşecektir. Orta Çağ İngiltere’inde nüfusunun önemli bir kısmını oluşturan köylüler ve küçük lonca efendileri arasında faiz karşılığı borç veren kimselere karşı geliştirilmiş geleneksel tutum son derece belirginleştirilmiştir. Çok yüksek faizle borç veren veya ürün satışlarına aşırı oranda vade farkı uygulayan tefeciler; kendilerine katlanmak

mecburiyetinde kalan komşuları tarafından rezillik çıkartan biri olarak ayıplandığı gibi, benzeri harisliklerine sindirmek için den hep birlikte baskı yapılması da uygun görülmektedir. Kilise halkın bu galeyanını haklı bulmakta, bu ortak kaniya dinsel bir içerik katmaktan geri durmamakta; ekonomik ahlaklılığın cemaatin ayakta kalmasındaki önemini vaaz kürsüsünde anlatırken, tefecilerin ve vurguncuların günah çıkartmak için af dileme hücrelerine zorla da olsa girdirilmesini istemekte, haram yoldan kazandıklarından ancak tamamıyla vazgeçmeleri ve bağışlamaları halinde affa nail olabileceklerini bildirmekte; dini baskının yeterli gelmemesi durumunda ise, son bir çare olarak, mahkeme yolunun tutulmasını salık vermektedir.” (Kerridge, 1991: 74). Yargılama yoluyla alınacak kararların felsefi temelini, doğal hukuk kavramı oluşturmaktadır. Her hukuk kuralı ve yasa maddesi, doğal hukuktan kaynaklanan kapsam ve dereceye kesin olarak denk gelen, insanların tahammül edebilecekleri sınır ile içeriğe göre biçimlendirilir. Herhangi bir konuyla ilgili olarak doğal hukukla çatışmaya girildiğinde, hukuksal işlemde bir duraklamaya yol açılmakta, alışlagelen hukuki muhakemede de bir yoldan çıkmaya neden olunmaktadır. “Uzun bir dönemi kapsayacak doğrulukta, kendi kendisiyle tutarlı olan bir mekanizma içinde, akla uygun geldiği ölçüde adalet duygusunu da pekiştiren, bir zararı karşılama öğretisi, henüz keşfedilmiş değildir. Olumlu hukuk içinde ifadesine rastlanılması gerektiği halde ayrıntısıyla sağlanılamayan doğal adalet anlamındaki, doğal hukuk düşüncesi; ölçülebilen özel ilişkilere eşitliği getiren ideal bir standardı da beraberinde sunmaktadır. Gerçekten de var olan Orta Çağ ile modern düşünce arasında var olan en temel farklılık, şöylece açıklanabilir. Orta Çağ iktisat zihniyeti, ahlaki bir erkten yola çıkmış olduğu için, düşünülen tüm ekonomik çarelerin ve uygulanılacak bütün önlemlerin, inanç temelinden yükselen dogmaların etkisi altında kalmasına özen gösterirken; modern ekonomik düşünce, genel olarak ekonomik çarelerle ilgili seçeneklerin yorumlanabileceği ve sonuçlarının da irdelenebileceği temelinden hareket ederek herhangi bir özel türdeki eyleme, politikaya ve örgüt sistemine göre bunun uygulanabilirliğine karar verilebileceği fikrine dayanmaktadır.” (Letwin, 1975: 69). Orta Çağ zihniyetinin hemen her sahada harfiyen yerine getirmek istediği, taraflara eşit hakların sağlanması anlamındaki adalet kavramının fiili uygulamasında bu dünyayla ilgili her bir eylem ile işlemde adaletin gereğinin yapılmasına yeltenilmiş; sürekli değişmekte olan ve insanlar tarafından denetim altına alınması neredeyse olanaksız sayılan ekonomik koşullardaki kendi başına gerçekleşen değişmelerde ve rastlantısal bileşimlerinde dahi, asırlar öncesi belirlenen düsturlara bağlı kalınmasında ısrar edilmiştir. “Hiçbir tacir alış verişinde belirlenen fiyattan daha fazlasını istemediği gibi, kamu otoritelerinin halkın durumunu da dikkate alarak saptadığı bu fiyatın

aşağısına satışın yapılmasını da kimse beklememelidir. Gerçekten, bu fiyatların ürünün kütüğüyle bağlantılı olarak değişebileceğini, dogmaya sadakatlerindeki tüm katılıklarına ve adil fiyatın korunmasındaki bütün ısrarlarına rağmen, orta çağın ilahiyatçıları dahi, arz edilen ürünün miktarında ortaya çıkan değişiklikleri hiç göz önünde bulundurmaksızın fiyatların belirlenebileceğine pek ihtimal vermemektedirler. Ancak, bireylerin ürüne duydukları gereksinim ve sahip oldukları fırsatlar, adil fiyatın seviyesine pek tesir etmemektedir. İstifçilik yaparak ürününü satıcısına sunmayan, deposunda bekletip kütük yaratarak fiyatların düşmesine neden olan karaborsacılar; pazarda belirlenen adil fiyat ölçüsünü mahvederek aşırı kar sağlama yolunu tutan haris ruhlu günahkar kimselerdir. Wyclif'in de söylediği gibi, kütük bunalımını yarattıkları ölçüde kazançlı çıkan bu insanlar; dünyanın fakiri iken, günahkarlıklarıyla, bugünün zenginleri haline gelmişlerdir.” (Jordan, 1989: 27).

Avrupa'da on beşinci asra gelindiğinde, otoriteler tarafından belirlenen adil fiyat seviyesinde hoşgörü sınırları genişletildiği gibi, tarafların rıza ile hoşnutluklarının dikkate alındığı uygun fiyat anlayışının benimsenmesine doğru bir eğilim de başlamıştır. Adil fiyatın biçimsel kuramının, dikkate değer gelişmelerin sonucunda uygulanamaz hale geldiği bir gerçektir. Orta Çağ ilahiyatçılarından Aquinas'ın temel ekonomik kavram özelliğini taşıyan adil fiyat seviyesinin, farklı pazarlardaki değişen koşullara bağlı kalarak değişebileceğine pek karşı çıkılmamışsa da, belirlenecek fiyatın mutlaka üreticinin işgücü ve üretim maliyetlerine uyumlu olmasına büyük önem verilmiş; halkın tahmini değerlendirmesini göz önünde bulundurarak, zorla ele geçirilmesine karşı tüm önlemlerin alınması üzerinde durulmuştur. “On dördüncü asrın bazı bilginleri, halkın tahmini değerlendirme ölçütünün subjektif bir etmen olduğunu vurgulamıştır; aralarında uzlaşan tarafların bu anlaşmadan hoşnut kaldıkları müddetçe, ürünün değerinin esasını faydanın oluşturduğunda ısrar etmişler; uygun fiyatın ancak özgürce sözleşmelerin bağitlanması koşulunda ulaşılmasının çok daha muhtemel olduğu sonucuna varmışlardır. Ticaret uygarlığının yükselişini fark eden on beşinci asır ilahiyatçılarından St. Antonino, geçmişten bağlanılarak aktarılan geleneksel öğretisi ile sezindiği yükselen ekonomik güdüler arasında bir sentez yapmaya, büyük gayret sarf etmiştir. Değere tesir eden koşullarla ilgili olarak, çok kurnazca bir analizde bulunduktan sonra; yere, zamana ve kişilere göre değişebilen uygun fiyatın, gelecekte ortaya çıkması muhtemel bu değişiklikleri dikkate alarak, olasılık ile varsayımlara en uygun gelen fiyat olduğu sonucuna varmıştır. St. Antonino, fiyatı üç farklı derecede irdeleyerek, bir bütün olarak fiyat kavramına esneklik getirmiş olmasıyla, doğrudan bir katkıda bulunmuştur.

Sınırlandırılan seviyeden yüzde elli oranında daha yüksek bir fiyat isteyen satıcı, kasıtlı olarak bundan daha az bir ödemeye karşışmışsa, sadaka biçiminde de olsa bir tazminat talebinde bulunabilmektedir. Ancak tesadüfi ihmaller veya zaman aşınımları affolunur görülmüştür, böyle tartışılabilir zeminler içinde fiyatların yükselmekte olması, günahkarlık tohumunu içermeyebilir.” (Kerridge, 1994: 72).

Orta Çağın düşünürleri, adil fiyata, haram kazancın ve haksızlığın önlenmesinin bir gereği olarak baktıkları için; kişilerin gelir ile giderlerinin bu sınırlar içinde kalmasına çok büyük bir özen göstermeleri gerektiğini savunmuşlardır. Fiyatlara ürünün değerinden başka etmenlerin de tesir edebileceğinin kabul edilmesi sonucunda, pazar üzerindeki kişisel olmayan güçlerin var olduğu fikrinin benimsenmesi eğilimini de beraberinde getirmiş; Orta Çağ sonrası yoğun ekonomik faaliyetin doğal bir sonucu olarak, serbest pazar ekonomisinin oluşumu yolunda, apaçık bir şekilde zihniyet devriminin tohumlarını da beraberinde getirmiştir. “On dördüncü asrın ortalarına kadar giden bir zaman dilimi içinde, orta çağın skolastik düşünürlerinin ekonomik öğretileri şöyle bir anımsanınca; son derce çeşitli olduğu kadar modern de sayılabilen görüşlerin ara sıra da olsa önerilmekte olduğu, yadsınılmamaktadır. Ancak, öğretimin karakteristik içeriği, elbette günümüz anlayışından çok farklıdır. Orta Çağ ekonomik öğretisi, adil fiyatın üzerinde aşırı şekilde duyarlılık göstermede ısrar etmekte, adil fiyatı aşan veya aşağısında kalan her ödemeyi, zorla gasp etmek şeklinde değerlendirmektedir. Ürünlerin fiyatının satıcının gönüllü takdirine bırakılması, kendi tamahkarlığı ve aç gözlülüğü içinde satıcının başıboş ve denetimsiz bir hale gelerek, bu gibi harama ve haksızlığa zorlayan duygusal övendireler yüzünden aşırı kazanç sağlama emelini göstermesi kaçınılmazdır. Fiyatlar kesinlikle, belirlenen adalet seviyesi içinde kalmalıdır, kendi konumuna uygun bir hayat süresi içinde bu ürüne gereksinim duyan her bir kişinin, satın alabileceği bu düzeyini, kesinlikle aşmamalıdır. Fiyatların haram kazanca ve haksız edinimlere yol açmaması için, en çok arzu edilen seviyesinin belirlenmesi, kamu yöneticileri tarafından sabit kılınmasını gerektirdiği gibi; farklı sınıfların gereksinimlerinin tahmininde bulunarak, buna uygun şekilde arzın gerçekleştirilebilmesi için, kapsamlı araştırmaların yapılmasına da yol açmaktadır. Adil fiyatın belirlenmesinde hataya düşülmesi halinde, birey kendisi için sabit gördüğü bir fiyatta ısrar edebilir; kendi konumunu koruyabilmek için üstlendiği sorumluluk duygusunu dikkate alarak bir yol takip eder; bu sınırlar içinde kalarak, beslenmesine süreklilik kazandırır; böylece de, emeğinin geliri ile harcamaları arasında akla uygun gelen bir takdirde bulunur. Şayet kişi, kendi emeğinin ücreti ile harcamalarının tutarı arasında bir denge kurduğu bu mükemmel konumunu sürekli kılamıyorsa, kendisine söylenen

her söz havada kalacaktır. Faal ve çalışkan bir belediye başkanı, sabah kahvaltısında yediklerinden daha fazlasını kazanmaya pek hevesli olmamalıdır.” (Letwin, 1975: 87).

Orta Çağın kilise hukukçuları faizi, borçlanılan miktar ve süreye göre önceden belirlenen ve ödeme garantisi verilen fazladan miktar olarak tanımlamaktadırlar. Hiçbir kimse, verdiği borcun geri ödenmesi sırasında para olarak almada ısrarlı olmamalıdır. Ortağının riskini üstlenmiş olan bir kişi, ortağının edindiği kara da hissedar olmalıdır. İyeliği üstündeki dünyanın nimetleri, doğa tarafından üretilmekte olduğundan, bundan kendisine bir övünç payı çıkartması, doğru olmaz. Kira gelirlerini toplamayı ve bundan bir kazanç sağlamayı da ümit edebilir. Anaparayı şart koşulan borçlanma süresi içinde tamamıyla geri ödeyememesi halinde, uğranılan zararın tazminini (faizini), alacaklı talep edebilir. Zamanında ödenmeyen borçtan dolayı, uğradığı zarara göre veya yoksun kaldığı kazanç nedeniyle, uygun bir bedelin ödenmesinde ısrarcı olabilir. “*Ödemesi koşullu ve tehlikeli olan aidatların tahsili işini üstlenerek, taksitlerin tamamını satın almış olabilir. John Deveney 19 pound borç aldığı halde, ana parayı geri ödemedi ihmalkar davranmış ve geciktirmişse; alacaklının uğradığı zararlardan dolayı, bunu tazmin etmek üzere 40 pound ödeme cezasına çarptırılmışsa, istenilen bu fazladan miktar tefecilik sayılmaktadır. Ya da, Geoffrey de Eston, altı shillinglik kira taksiti karşılığında üç parça gümüşünü William de Burwode’ye vermişse; böylece kira toplama işinden edinebileceği kazançlar, tefecilik olmayacaktır. Londra’lı James Le Reve 100 pound’unu, iş yapmak üzere Dublinli tacir Obert de Bree’e vererek, İrlanda’daki iki yıllık işlerine katılmak istemişse, bu bir ortaklıktır; ortaklık süresi boyunca ama parasıyla birlikte edineceği kazançları tefecilik değildir. Worcester manastırı rahibi, yıllık aidat taksitlerini satın edindiği parayla, bir şirketin sermayesine ortak olabilir. O halde faiz, borç veren kimsenin, işin hiçbir riskini veya geleceğini üstlenmeksizin, borç olarak verdiği para karşılığında önceden belirlenmiş fazladan sabit bir ödemenin yapılmasını garanti etmesiyle ortaya çıkmaktadır. Modern ekonomi kitaplarında saf faiz olarak adlandırılan anapara ve süreye göre önceden belirlenmiş fazladan ödemeyi garanti eden bu ödemeler, yasa dışı olarak kabul edilmektedir. Her şeye rağmen faiz, bir anlaşma temelinden kaynaklanmaktadır. Tefeciliğin özü bakımından, borç alan kimse kazansın ya da kaybetsin, aldığı para karşılığında kendi bedenini veya onurunu kefil koyduğu kesindir. Orta Çağın düşüncesinde, makul olması koşuluyla, kiraya veya kara hiçbir itirazda bulunulmadığı halde, borç senedini elinde bulunduran bir kimsenin merhametini dilemeksizin, işin tehlikelerini üstlenerek kara katılmanın zorlukları vurgulanmaktadır. Böylece tefecinin suçu, işin riskini ya ad tehlikesini hiç dikkate almaksızın, paranın tüketim sahasına aktarılmış olduğuna da önem vermeksizin;*

önceden belirlenmiş sabit ve düzenli bir ödemenin garanti edilmiş olması, ödenmeyen borç taksitlerinin anaparaya katılarak daha yüksek faizleri ödemesi zorunlu kılmasıdır. Bu tarzdaki bir ödeme, tamamıyla tekelciliktir.” (Kerridge, 1991: 42).

Orta Çağın bazı ilahiyatçıları, kullanım maksadı ve sonucu ne olursa olsun, verilen borcun fazlasının alınmasını; doğrudan Tanrı'ya isyankarlık olarak gördükleri gibi, adalete ve vicdana da aykırı bulmuşlardır. Orta Çağın tefecilik öğretisi, kesin şekilde önerildiğinden çok daha farklı, karmaşık ve yoruma açık bir anlam taşımaktadır. Yatırım alışkanlığının gelişmesiyle, sermaye piyasasının oluşmasıyla, sigorta ve döviz işlemleri gibi yeni ekonomik teşebbüs biçimlerinin ortaya çıkmasıyla; Orta Çağın para teorisi giderek daha ayrıntılı bir hale gelmekte ve akımları çok daha büyük bir kesinlikle birbirinden farklı kılmaktadır. Borç süresinin uzatılmasının yol açtığı alacaklı lehine zarara uğrama veya kazançtan yoksun kalma kayıplarını tazmin etme haklılığının, kesin anlamı ve sahası; kira gelirlerinin satın alınmasında, yabancı paraların değiştirilmesinde, aylık ödeme taksitlerinin belirlenmesinde tartışmalara yol açmıştır. *“On dördüncü asrın sonlarına gelindiğinde bile faizi, ödün veren kimsenin parasıyla borçluya sunduğu olanakların bir bedeli olduğu veya sağladığı kazançlarının bir karşılığını ifade ettiği şeklinde görüşler ileri süren yazarlara rastlanılmıştır. İlk bakışta çağdaş yorumlarda bulunmadıkları fark edilse bile, gelecekte edinilmesi beklenen yararlar uğruna şimdiki ürünlerin kullanılmasından veya harcamaların yapılmasından vazgeçilmiş olduğuna dikkatler çekilmektedir. Ancak ilahiyatçı bir bakış açısına göre, verdiği borçtan dolayı faizde ısrar ederek ödenilecek borcun miktarını taksitlerle arttırma yoluna giden bir kimse, neden olduğu haksızlık ve kötülük durumlarının sorumlusu olarak günah batağına saplanmış bulunmaktadır. Böyle olunca, liberal ya da tutucu olan kimseler, borç süresinin uzatılmasından doğan hakları yerinde bulmuş olmakla, dinin apaçık bir şekilde yasakladığı faize göz yumma gibi bir eğilim içine girmektedirler. J. Calvin'den önceki herhangi bir çağda, zamanında ödenmemesi nedeniyle fazladan bedel istenilmesi eğilimi, teolojik çevrelerde büyük bir skandal olarak görülmekteydi.”* (Kerridge, 1994: 62). Mazereti ne olursa olsun, ister vadesinde ödenmemesinden kaynaklansın, isterse de borçlu tarafından gönüllü olarak teklif edilsin; verilen borçtan fazlasını almaya yeltenmek veya ana para ödemesi aynı kalmak üzere aylık taksitli fazladan tahsilatta bulunmak; kutsal kitaplara aykırıdır. *“Aristo'nun görüşlerine ters düşmektedir. Hazırdaki parasının faiz geliriyle geçinen bu kimseler, neden oldukları felaketler ve gasp ettikleri iyelikler bir yana; hazır düzenli ödemelere rahatça konarak, giderek emeğinin ürünüyle geçinemez bir hale gelmekte; Tanrı'ya ait olan ve kendi şanı uğruna insanlara armağan ettiği zamanı satarak,*

bundan çıkar sağlama yoluna gitmektedir. Böylece insana sunulan en büyük hazine olan zaman, günahkar kimselerin harisçe emellerine ulaşmada kullandığı bir araç durumuna düşürülmektedir. Orta Çağın bazı Katolik ilahiyatçılarına göre, verdiği borçtan çıkar sağlayan alacaklının sürdüğü rahat yaşam ve neden olduğu gasplar, günahkarlığının bir sonucu olduğu gibi; faiz karşılığı borç para alarak, bunları işinde kullanan ve yüksek kazançlar sağlayan kimseler de, elde ettikleri bu kazançlarla, yağmalama ve bu talan etme günahkarlığına saplanmaktadırlar. Faizli borcun içeriğinde bir adaletsizliği keşfetmiş olduklarından, sonuç ne olursa olsun; yani ister ödenilememesi dolayısıyla borçlunun iyeliklerinin gasp edilmesine gidilsin, isterse de borçla sağlanan yüksek kazançlardan alacaklıya bir pay verilsin; borç verilen paraya mukabil alınan her türlü fazla para, haksızlıktır, haramdır ve günahkarlığın bir yoludur. Bir kimse faiz karşılığı borç alır da, her geçen gün borçlandığı miktarın artması ve ödeyemediği faiz taksitlerinin de ana paraya eklenmesi sonucunda mülkünü satışa çıkartmak zorunda kalırsa veya bu iyelikleri alacaklısına geçerse; bu durum, içeriğini Tanrı sözünün oluşturduğu adalet ilkelerinin ve sağlam yargılama hakkının işlerliğine karşı yeltenilmiş, apaçık bir isyankarlık ve meydan okuma olur. Artık, sonuçta kendisinin olarak tüm iyeliklere sahip çıkmak için, alacaklı kimse, ödeme takati kalmayan borçludan, taahhütlerini yerin getirmesi için baskı kurması, adalete olduğu kadar vicdana da aykırıdır.” (Owst, 1961: 37).

Özellikle de Orta Çağın düşünürleri arasında, faizin rahat yaşama ve ipotekli iyelik satışına neden olduğu gibi, üretim zahmetine girişmeyi baltaladığı sonucuna varanlar da bulunmaktadır. “*Kutsal kitabın çıkış ve levililer bölümünde yer alan ifadeler kadar, Yeni Ahit’deki Luka 6:35 bölümündeki ifadeler de, apaçık bir şekilde yanlış yorumlanmaktadır. Aristo’nun politika kitabında faizle ilgili açıklamalar da, yanlış vurgularla aktarılmaktadır. Uygulamaya yönelik düşünceler, bazen sanıldığından çok daha fazla öğretiye katkıda bulunmaktadır. Böyle bir çağda, verilen borçlar kredi sisteminin bir gereği ve bir parçası olarak yorumlanmamakta; istisnai bir hal olarak görülerek, daima ihtiyaç baskısı altında kalarak borç alınmakta olduğu öne sürülmektedir. Tefecilik işleri yaygınlık kazandığında, artık insanlar kendi emeğiyle geçinme kaygısını taşımayacakları için, toprağını sürmeyecekleri ve imalat yapmayacakları düşünülmektedir. Herkesin zahmetsizce gelir sahibi olmasıyla, paradan para kazanılmasıyla; hiçbir gayret gösterilmeyecek, ekimin olmadığı ve hasadın biçilmediği bir hayat içinde büyük bir kıtlık baş gösterecek; olan yine fakirlere olacak, tüm yoksullar açlıktan ölüp gideceklerdir. Bazı topraklar üzerinde tarımsal faaliyet görülse bile, toprağı sürecektir hayvan bulunamayacak ve ekim için gerekli tohumu dahi*

kalmayacaktır. Kendileri zaten fakir kimseler oldukları için ve ekime ayıracak hiçbir şeyleri de kalmaması nedeniyle; çalışmak istedikleri halde, buna olanak bulamayacaklardır.” (Jordan, 1989: 46). Mülkü ve parası olan zenginlere gelince, bunlar da kendi güvenlikleri ve bol kazançları uğruna, üretimin gerektirdiği zahmete asla katlanamayacakları için; küçük ve riskli yatırımlarda paralarını kullanmak yerine faize vermeyi daha uygun görmekte-dirler. Elbette bu gibi fikirleri öne süren kimseler, bilimsel anlamda bir ekonomi öğreniminden geçmemiş olduklarından, gözleriyle gördükleri halleri aksettirmekte, paranın sermayeye dönüştürülerek geniş iş olanaklarını sağlama gücünün önemini, buldukları çağda fark edememektedirler. Hristiyan vaizleri açısından fakirlerin ve üreticilerin sömürülmemesi, çalışma gayretlerinin de yok edilmemesi halinde; faizli borç nedeniyle, mülkün haksızlıkla el değiştirmiş olması, öyle çok önemli bir sorun da değildi. “İşadaminin beklentilerini çok yerinde değerlendiren bir kişi olarak Innocent IV, aynı zamanda inançlı bir yorumcu da olduğundan; gerçek dünyanın gereklerini görmede, belki biraz aşırı gitmiş, gününün en yetenekli ve en dirayetli devlet adamlarından biri haline gelmiştir. Yüksek konumlarda da olsa, kilisenin ticari günahkarlığı hiç hoş karşılamadığı bir gerçektir. Oysa ticarete faiz alış veriş, vade farkı uygulamaları içeriğindeki tefecilik hesaplamaları, çok yaygındı. İpotekli borç güvencesinde verilen faiz karşılığı borç, iğrenilen kötü bir günahkarlık olduğu halde; onikinci asrın inanç çağında dahi, işe aktarılan yüksek finans kaynakları daima onurlu bir iş olarak görülmekteydi. Faizin işte sağladığı olanakları göz önünde bulundurmadıkça, Orta Çağ insanı, tefecilik hakkında vardığı olumsuz kanaatinden asla vazgeçmiş değildi. Ancak çok ender olarak alınan para, kralların feodal kodamanların, piskoposların ve de manastır rahiplerinin büyük ölçekli denebilecek işlerine aktarılabilmekteydi. Yaptıkları bütün işler; yabancı bir tefeciye uygun bir faizle borç vermek, ödeme konusunda baskı kurmak, sızlansa da isyan edip baş kaldırsa da, borcunu ödettirmekten ibaretti. Şayet III. Edward veya Champagner Kontu, bankerlerin eline düşmüşse, borçlu ya da alacaklı arasındaki hesabı nasıl görecektir? Borçlanmalardan dolayı çok ender olarak papalığın takdirine sığınılmaktaydı. Papalar, düzenli olarak gününün uluslar arası bankacılık faaliyetlerini özel bir kayıtsızlık içinde gözlemekte; bunların iş yöntemlerini ahlakilik açısından irdeleyenlerin sürekli şikayetlerine uğranılmaktadır. Her şeye rağmen, bankaların özel bir koruma altına alındığı, bazen de aforoz etme tehdidi kullanılarak borcun ödenmesine zorlanıldığı durumlarla da karşılaşılıyordu. Karamsarlık ve ümitsizlik durumlarına rağmen çoğunlukla, uluslar arası para piyasasında iş yapanlar, tefecilik yasağından kurtulmayı başarabilmektedir. On dördüncü asırda İtalya’da İstanbul’dan Londra’ya varana kadar geniş

bir diyar içindeki her ticari merkezde para alış verişiyle uğraşan bankalara rastlanılmaktaydı. Champagne gibi büyük panayırarda, öz el günler belirlenerek, düzenli olarak borç görüşleri yapılmakta ve vade uzatılarak yeni borç belirlenmelerine gidilmekteydi.” (Schlatter, 1974: 38).

3.Tefecilik Yasağından Kurtuluş Çareleri

Hristiyan vaizler açısından fakirler ve üreticiler sömürülmediği, çalışma gayretleri de yok edilmediği sürece; faizli borç nedeniyle mülkün haksızlıkla el değiştirmiş olması, öyle çok önemli bir sorun değildi. Her şeye rağmen, tarafların görüşerek ödeme süresine göre faiz tutarlarının belirlendiği bu gibi işlemler, kesinlikle istisnai bir durum olmadığı gibi; bağitlanan anlaşmalardan her biri, zaman zaman ahlakçıların itirazlarıyla karşılaşmış, tepkilerini çekmişti. Faize karşı yorumlarda bulunan ve itirazlarını sürekli yineleyen geleneksel öğretiyen yanlıları, ticaret erbaplarının olduğu kadar hükümet yetkililerinin de kredi bulmaksızın işlerini veya görevlerini yerine getiremez hale düşeceklerinden gayet emin buldukları için, ister istemez bu ikiyüzlü hallerinden kopamamışlardır. Zihinsel tahminlerden ve uygulamaya yönelik faiz işlemlerinden oluşan yapısal bütünlük, tefeciliğin yasaklanması üzerine kuruluydu; düşlenen bu dünyadan tamamıyla farklı bir şekilde işleyen ekonomik faaliyetler düzeni içinde, büyük bankalarda toplanan parasal kaynaklar; tüccarlar, krallar, prensler ve hükümdarlardan oluşan bir müşteri kitlesine faiz karşılığı borç olarak gitmekteydi. Düşlenen dünya içinde kalanların odaklaştığı itirazları, son derece açık ve kesindi; köylü ya da esnaf kimselerin zorunlu gereksinimlerini fırsat bilerek, borç para vererek servet biriktiren, hali vakti yerinde tefecilerin, bunların emeğini borçlandırma yoluyla sömürmelerini önlemeye yönelikti. En azından bu kadarını yapabilmeliydiler. Çalışanların ve üreticilerin, emeğinin, faiz yoluyla sömürülmesini, fakirliğe düşürülerek verimliliklerinin kırılmasını engellemeliydiler. Faaliyetleri küçük ve kazançları da çok az olan bu üretici kitle arasında yaygınlaşmış sınıfların alış verişi için aldıkları faizli borcu ödettirmek uğruna; baskıların kurulması çok kolay olduğu gibi, sonuçları da son derece acıklı ve insafsızca ortaya çıkmaktaydı. *“Fakirler mahvedilmediği ve üreticiler de sömürülmediği sürece kilisenin ekonomik ahlakı hala ayaktaydı; kendilerine gelince, yüksek konumlarda ödenilen faizli borçlar servetin el değiştirmesini sağlıyordu; zorla gerçekleşmiş olsa da bu durum, hristiyanlığın hayırseverlik görevini üstlenecek ve mülkünü bağışlayacak daima birilerinin olmasını önlemiyordu. Düzenlenen Lyons, Lateran ve özellikle de Viyana kurultaylarıyla kilise örgütü; yalnız tefecileri değil, faiz işleriyle uğraşan kimseleri barındıran herkesi*

cezalandırma tehdidiyle karşı karşıya bırakmıştır. Dünyevi otoriteler ve aralarında hiç bitmeyen çekişmeleri yüzünden borçlanmalar kaçınılmaz bir hal aldığı için faizli borca izin verilmek zorunda kalınmış; kilise disiplini mekanizmasına rağmen, tefeciliğin bir türlü önü alınamamıştır.” (Jordan, 1989: 62). Kilise örgütü tefecilerle ilgili yasa gücünde yargıda bulunurken, uygulamada faizciliğe yol açabilecek pek çok açık kapıyı da beraberinde getirmiştir. “İlk kurullar, ruhban sınıfından faiz alınmasını kesin bir ifadeyle yasaklamışken; ancak, on ikinci ve on üçüncü kurullar, ister din adamı olsun isterse de halktan biri olsun hiçbir kimseden faiz alınmaması gerektiği sonucuna varmıştır. Bu karar, dinen suçlu gördükleri tüm para alış verişinde bulunanlara açıklıkla bildirilmiştir. Parasını gereksinim içinde kıvranan bir kimseye ödünç veren bir kilise görevlisi; borçlunun tüm iyeliklerini ipotek ettirerek, borç verdiği ana parayı çok aşan alacağını tahsil edebilmek için, sonra bunların satışından nasıl bir kazanç sağlayabilir; bu gibi gaileler içindeyken, nasıl esas görevini yerine getirebilir? Haram kazançlarıyla bunca felaketlere ve haksızlıklara neden olan tefeciler, açıkça faaliyette buldukları kesinleşmişse; kutsal topluluğa kabul edilmemelidir, hristiyan olarak cenaze törenleri düzenlenmemelidir. Tefeciliği bırakıp tüm iyeliklerinden vazgeçmediği sürece, yaptığı yardımların ve sunduğu bağışların kabul edilmemesi gerekir. Bölgesinde tefecilikle uğraşanları belirlemede ve bunları cezalandırmada ihmalkar davranan kilise görevlileri de; bu eğilimlerinden vazgeçtikleri konusunda piskoposu ikna ve hoşnut edinceye kadar, ilerlemeleri ertelenmeli, hatta geçici olarak da olsa durdurulmalıdır. Tefeciliğe karşı kilise örgütünün taarruza geçtiği ve öfkesinin de ziyadesiyle kabardığı an, muhtemelen, 1274 Lyons ile 1312 Viyana kurultaylarıdır. Lyons kurultayında yasallaştırılan kararlar, 1175 yılındaki üçüncü Lateran kurulu tarafından yeniden yasal hükme bağlanmış, ayrıntılı açıklamalara inilerek tefecilik suçu her yönüyle işlenilmesi olanaksız hale getirilmiş; hükümlerde yapılan yeni ilavelerle, faiz karşılığı borç verme işini sürdürenlerin, doğrudan yasalara karşı gelmekte olduğu açıkça bildirilmiştir.” (Schlatter, 1974: 47). Aforoz edilerek dinden çıkarılma veya bir uyarı olarak kilise ayinlerinden yoksun kılma cezalarına uğratılma tehdidi altında bırakılan birey ya da topluluktan evlerini tefeciye kiraya vermemeleri, kendilerine üç aylık bir süre tanıyıp bu süre içinde tahliye ettirmeleri istenmiştir. “Tüm bu kurullarda, tefecilik işiyle uğraşanlar kadar bunları barındırarak ortam hazırlayan kimselerin de; günah çıkartma hücrelerine alınmamaları, günahlarının asla bağışlanmamansı, bu günahkarlığından tamamıyla vazgeçmediği sürece de hristiyan olarak cenaze töreninin düzenlenmemesi, yaptığı yardımların geçersiz kılınması, karara bağlanmıştır. Viyana konseyinin yasal içerik kazandırdığı kararları, diğerlerine göre, hepsinden çok daha kapsamlı

ve ağırdır. Viyana konseyi, insani ve ilahi hukuka karşı gelecek, borçluları yeni borç miktarlarının kabul edilmesi konusunda sıkıştırıp zorlayarak aşırı faiz yükü altında bırakanları, dehşetli cezaya çarptırılacakları bildirilmiştir. Bununla da kalınmamış, her bölgedeki hükümdarların, prenslerin ve sulh yargıçlarının, bu yasaları uygulamada titizlik göstermelerinde ısrar edilmiş, bunları işleyenlerin aforozu uğrayacakları açıkça bildirilmiştir. Tefecilik işlerinin gerçek doğasının, borçlu ve alacaklı kişiler arasında geçen gizli bir para alış verişine dayanmış olması; faiz karşılığı borç para verme işiyle uğraşanların yakın takibe alınarak, hesaplarını incelettirmek üzere kilise örgütündeki görevlilere sunmaları zorunlu kılınmıştır. Şayet herhangi bir kimse çıkar da, faiz karşılığı borç alıp vermenin günah olmadığını iddia ve ispatta inatçı davranırsa; böyle bir kimse, tefecilerden daha ağır ve şiddetli bir şekilde cezaya çarptırılmalı; dinin özünü sorgulayan ve yadsıyan sapkın bir kişi olarak, engizisyon mahkemesinde yargılanmalıdır.” (Owst, 1961: 59)

Tefeciliklerini saklamak veya yasal boşluklarından yararlanmak için kullanılan hilelerle Tanrı'yı kandıramayacaklarını belirten ruhban zümresi; ürünlerin satışı sırasında, vade farkı dolayısıyla istenilen her fazla fiyatın, tefecilik olduğunda ısrar etmişlerdir. Kilise örgütünün, dayandığı öğretisi ve kullandığı iktidar araçları vasıtasıyla topluluk üzerinde kurduğu mutlak hakimiyetini kanıtlayan öyle çarpıcı örneklere rastlamak, ekonomik beklenti ve çarelere hükmeden ahlaki yasanın üstünlüğünü sergileyen kesin olayları irdelemek için; aforoz edilme tehdidinden, kilisedeki ayinlere katılmama veya hakkında cenaze merasimi düzenlememe cezasından daha etkili bir yöntem bulunamaz. “Kilise, meşru kıldığı ve yasal bir içerik kazandırdığı kararlarıyla, tüm dünyevi güçlere ve bunların yasal hükümlerine, faizciliği men edici düzenlemeleri getirmiştir. Ancak, her şeye rağmen, kurullarda alınan kararların yasal bir içerik kazanarak uygulamada nasıl bir işlerlik kazandığını zihnimize düşleyebilmek için; kurul yasalarının, papalık ile daha alt seviyedeki kilise otoritelerinin özel durumların ve sorunların yorumlanmasıyla ilgili aralarındaki bağlantıyı kurabilmek gerekir. Tefecilik yoluyla kazanılan paralara ve iyeliklere miras yoluyla sahip olan varisçiler, bu haksız edinimin ve haram kazancın yol açtığı felaketleri tazmin etmek zorunda bırakılacaklar mı? Evet, tıpkı tefecilik yapıyorlarmış gibi mirasçıları da, ilk suçlu durumundaki babaları gibi, aynı yasal hükme göre, cezaya çarptırılmaları gerekmektedir. Fidyeyle serbest bırakılan mahkumlara karşı, takva ehlerinden gelen bir dindarın itirazı; faizli borçlanma yoluyla edindiği kazançların bir bedeli olarak tazminat istenmesinin dahi, haksızlığı tümüyle gidermediği yönündedir.” (Schlatter, 1974: 53). Tefeci olarak görülen bir kimse, yalnızca verdiği borcundan çok daha fazlasını alarak büyük haksızlıklara neden olmakla kalmamakta;

Tanrı'nın insanlara bir armağanı olan zaman etmenini bir pazarlık aracı haline düşürerek, bundan bir çıkar sağlamakta; taksitle ürün sattığında ise, vade farkı uygulayarak, daha yüksek bir fiyatı talep etmektedir. Borçlular, tefecilere karşı birleşmede inananlar arasında bir kardeşlik yeminini içmeseler dahi; kilise otoriteleri, haram kazancın önünü almak için, tefecilerin edindikleri çıkarları sahibine geri iade etmelerine zorlayabilirler. *“Şayet, tefeciliğe tanık olan kişiler, güçlü tefecilerin hışmına uğrayarak yıldırılmak, dehşete düşürülerek korkutulmak istenirse; hakkındaki suça tanıklık edecek birisine gerek duyulmaksızın, şiddetle cezalandırılmaları gerekmektedir. Burada önemli olan, tefecilik işini görmekte olduğuna dair çevrede adının çıkmış olması koşulunun gerçekleşmesidir. Canterbury'den bir başpiskopos, tefeciliğin yalnızca ruhban sınıfından gelen bir kimse için değil, fakat her kim olursa olsun tüm insanlar için son derece tehlikeli ve zararlı olduğunu anımsattıktan sonra; faiz nedeniyle olsun ya da olmasın, ipotek altına alınmış tüm iyeliklerin bu haksızlıktan kurtarılarak, önceki güvenliğinin sağlanması için, kilise örgütünün kınama gücünü artık kullanması gerektiği konusunda, uyarıda bulunmuştur. Böyle bir tehdit karşısında, tefeciler de, Papanın Salerno başpiskoposuna yazdığı mektubu kaynak göstererek, kazançların iadesi yaptırımına itiraz etmekte, böyle bir şeye gerek kalmadığını söylemektedirler. Oysa, Canterbury başpiskoposu, ister kendisi doğrudan faiz almış olsun, isterse de tefecilik kazançlarıyla edinilmiş bir servetin mirasçısı durumunda bulunsun; faizin bulaştığı her zenginliği ortadan kaldırarak, neden olduğu zararlarının fakirlere ve düşkünlere dağıtarak giderilmesinin gerekliliği üzerinde durmuştur. Cenova'da Papa, ürün satışındaki ödeme ile ilgili olarak, ürünün teslimi sırasında bedelinin tamamının ödenmemesi sonucunda değerinden daha yüksek bir fiyatla satışın gerçekleşmesi hakkında bilgilendirmede bulunmuştur. Satışlarda vade farkından kaynaklanan fazla ödemeleri düzenleyen bu gibi sözleşmelerin kaçınılmaz bir şekilde tefecilik olduğu sonucuna varılmamaktaysa da; yine de, belirli süre sonra yapılan ödeme sırasında ürünün değerinde bir değişiklik ortaya çıkmamışsa, gelecekte de böyle bir ihtimal söz konusu değilse, satıcı apaçık bir şekilde günahkarlık batağına saplanmış demektir. Mazereti ne olursa olsun, ürünün değerini ifade eden adil fiyatı aşan her ödeme, tefecilik sınırlarına girmektedir. Bu nedenle kurtuluşa erişmek isteyen herkes ruh için tehlikelerle dolu olan bu türden sözleşmelere bağtılamaktan sakınmadığı, haram kazançtan kendisini uzak tutmadığı sürece sonsuz yaşama ulaşamaz insanların yasaktan kaçmak için kullandıkları yasal boşlukları ve kapıldıkları hile karları Tanrı'dan gizleyemezler; düşünceleri ile, her şeye kadir olan Tanrı'yı kandıramazlar.”* (Wood, 1983: 47).

Tefecilik yoluyla edinilen kazançların, bir şekilde geri verilmesi gerektiği ısrar edilen konular arasında yer almıştır. Haram kazancın iadesi sırasında, parasal ödeme olanaksızsa tıpkı fakirlerin yaptığı gibi kendini dindarca hizmete verilmesi önerilmektedir. “*Roma'nın karar vermesi beklenen, kuşkulu davaların sayısından, tefecilikle ilgili hukuksal mevduatın uygulamada çok büyük güçlüklerle karşılaşıldığını anlamak hiç de zor değildir. Tefecilikle ilgili yorum çabaları sırasında zor ve teknik sorunlara yönelerek bir çözüm yolu üretilmesinin güçlüğü de meydandadır. İçinde yaşanan topluluğun benimsediği ortak kanaat bakımından, onüçüncü asırda betimlenen tefecilikle ilgili bu gibi zorlu davaların görülmemesi sonrasında; mağdurları, papalığın ne gibi bir cezalandırıcı önlemin alındığını, tefecilerin ne şekilde bir yargılamaya maruz bırakıldığını görmek istemektedirler. Yaklaşık aynı zaman dilimi içinde St. Raymond Anglikan kiliselerinde baş diyakosluk görevini yürüten kimselerin, denetim altına alınması gereken para alış verişleriyle ilgili soruşturmaları uzun bir listede toplamış; borçlanmada alınan fazladan parayı bir zorbalık ve gasp edilen iyeliği de bir haksızlık olarak nitelendirerek; gizli şekilde düzenlenen çeşitli aldatici sözleşmelerin, nasıl kurnazlıkla hazırlanarak borçluya kabul ettirildiğini ayrıntısıyla anlatmıştır.*” (Schlatter, 1974: 59).

Tefeciler, borç verdikleri paranın fazlasına konabilmek için, hazırladıkları bu sözleşmelerde; hayali ortaklıklar kurmakta, gerçek dışı satışlarla kişiler borçlandırılmakta, verilen paralara karşı aşırı depozitolar alınmakta, daha ilk borç senedi düzenlenirken faiziyle birlikte toplam tutar borçlandırılmakta, ödenmeyen faiz taksitleri yeniden düzenlenerek senedin miktarı olarak belirlenmektedir. Günahkarlardan hangi usulü izleyerek faizcilik işlerini gördüğünü, günah çıkartma esnasında anlatması istenmektedir. Böylece, faizcilik işinin ayrıntıları hakkında bilgi edinilmesi hedeflenmektedir. “*Günahkar olan kişi, günah çıkartmak için hücreye girdiğinde, kilise meclisinde uygulanan bir dizi yasalar karşısında kendi durumunu açıklığa kavuşturmayı da hedeflemekte; ticari eşyayla ilgili, alış verişin doğası hakkında sorgulanarak, tamahkarlık ve açgözlülük içinde davranılıp davranılmadığına hükmedilmektedir. Baronlar, şövalyeler ve soylular; kilisenin o her şeyin üzerinde bulunan konumuna karşı çıkan bir düzenin geleceği beklentisine kapılmışlar; böyle bir arayış içine girdiklerinden kilisenin dağıttığı adaleti ve yargılama kudretini reddetme eğilimini göstermişler; aşırı olarak alınan ayni ve nakdi vergilerden, geçiş ücretlerinden, hizmetlilerin maaşlarını karşılar olmaktan bizar gelmişler, kendilerini bakı altında hissetmişlerdir. Kasabalılar, tacirler, görevliler ve papalıkla ilgili olarak; yağmacılık, çapulculuk, tefecilik ve yalancılık gibi suçları işleyip işlemedikleri konusunda soruşturma açılmış; borçlanmalarda kurnazlıklara girişerek fazladan para ödettirmelere, bozuk ürün satışlarına, haksız tartı ve*

ölçülerin kullanılmasına, yalan yere yemin içilmesine, ürünün niteliğinin övülmesine ve yükseltilmesine, şiddetle karşı çıkmıştır.” (Schlatter, 1974: 64). Küçük çiftçilerle ilgili olarak yapılmakta olan soruşturmalarda, ürünlerinin ya da iyeliklerinin hırsızlık yoluyla elde edilip edilmediği, özellikle de ondalık vergisinin verilip verilmediği sorgulanmaktadır. Ayrıca, arazilerin kime ait olduğunu belirten işaretlerin yerinin değiştirilmesi, diğer insanların uğraşlarının böylece engellenmiş olması, büyük suç sayılmıştır. Tamahkarlık, böylesine somut olaylar çeşitliliğinde irdelenerek, akıllıca sorgulanmaktadır. “*Kilise görevlerinin menfaat karşılığında satılması, haksız bir hükümde bulunarak buradan çıkar sağlanması, hırsızlık ve gasp işleriyle geçinme yoluna girilmesi, yalan yere yemin içilmesi ve yalancı şahitlikte bulunulması, kutsal değerlere ve eşyalara karşı saygısızlık yapılması, kumar düşkününü haline gelerek hilekarlığın ve sahtekarlığın benimsenilmesi, arazilerin sahiplerini belirleyen sınır taşlarının yerlerini değiştirerek haksız kazanç elde edilmesi, yanlış tartı ve ölçü kullanarak haram kazanca alışmış tüccarların dul ve yetimler üzerinde baskı kurması, tamahkarlıklarında ve harisliklerinde sınır tanımamaları; birer haksızlık olarak nitelendirilmiştir. İşlenen bunca suçlar hep tamahkarlık ruhundan kaynaklanmış olduğu içini, bir ceza olarak ancak çok yüksek miktarlarda sadakanın verilmesi ve bu yolla edinilen iyeliklerden tümüyle vazgeçilmesi halinde, affa uğrayabilecekleri telkin edilmekte; çivi çiviye söker mantığı içinde kalınarak, paranın yüklediği günahkarlık suçunda, sadece bu yolla edindiklerinden vazgeçmesi halinde, kurtulabileceği öğüt verilmektedir. Ancak öyle günahlar vardır ki, sağladığı kazançlarından veya ayrıcalıklarından tümüyle vazgeçilmemesi halinde gerçek anlamda pişman olunduğu ve tövbe edildiği haklılık kazanmamaktadır. Tefecilik, yalnızca verilen borca geçen süre içinde daha fazla ödemeyi zorunlu kılmasından kaynaklanmamakta; fakat esas olarak, ucuzca alıp pahalıya satmak da demek olan adil fiyatı aşan istemlerde bulunulmasıyla gerçekleşmektedir. Ayet uygulamadan kaynaklanan nedenler dolayısıyla, haram kazancın tamamıyla iadesi olanaksızca, suçlu tefeciliğinden dolayı mağdur ettiği ve incittiği kimseleri bulamıyorsa veya varislerini feragat etmeye henüz ikna edememişse ya da paranın tamamı harcanmış, bunu tazmin edecek miktara bir türlü ulaşamamışsa; böyle durumlar için piskoposların tavsiyesi, tıpkı fakirlerin yaptığı gibi dindarca çalışma yoluna girmektir.” (Wood, 1983: 62).*

Özellikle de, din adamlarının hazırladıkları ilmiyelerle, açıktan tefecilik yapmaya dahi, bir anda zenginleşen kimseler de tefecilik suçu töhmeti altında bırakılmışlardır. Tefecilik kazançlarının geri iade edilmesi konusu üzerinde oluşturulan rağbet edilen bu öğreti, içten yükselen dindarlığa yol gösteren kitapların yardımıyla oluşturulmuş, özellikle de günah

çıkartma sırasında ustalıkla kullanılmıştır. Faiz, fiyat farkı gibi konuları kapsayan iş ahlakının aşılacağı bir yer olarak, günah çıkartma hücrelerinin seçilmiş olması, son derece dikkat çekicidir. “*On beşinci asırda piskopos Pecock, Lollardların kutsal metinlerle ilgili yapılan yorumlar hakkındaki şikayetleriyle karşılaşmıştır. Bu kitaplardaki, ‘hiçbir ümidiniz olmadığı halde, karşılığını hiç ummaksızın borç veriniz’ sözünün, tefecilik öğretisi iç inde çok yetersiz olarak yer aldığı belirtilmiştir. Kitaptaki metinler kaynak gösterilerek öne sürülen bunca vicdanlı ve dürüste kuşkular, haklı sorular; hemen her gün rastlanılan, insanların giriştiği anlaşmalarda ve çekişmeli pazarlıkların da etkisini pek gösterememektedir. Aradan bir asır geçtikten sonra İskoç reformundan yalnızca sekiz yıl sonra 1552 yılında parlamentodan geçen bir yasayla, tefecilik karşıtı benzeri bir öğreti, eski katılığında yeniden denenmeye çalışılmıştır. St. Andrews’in baş piskoposunun bu yıl içinde hazırladığı ilmihalin konuları arasında, kendi kent arkadaşlarının ekonomik zaafliklarıyla dahi uzlaşma olanağını tanımayan bir yol çizilmiştir. Sorulu cevaplı şekilde hazırlanan bu ilmihalde; elindeki ürünlerini piyasaya sürmekten çekinerek istifçilik ederek fiyatların yükselmesini bekleyen ve buna neden olan esnaflar veya ustalar, kiracılar üzerinde baskı kurarak ürünün daha fazla kısmını kendine ayıran toprak sahipleri, tefecilik suçunu işlemekle itham edilmişlerdir.” (Schlatter, 1974: 72). Ayrıca çok daha ayrıntılı ve kapsamlı durumlara yönelinerek fakirlik halinden aniden kurtulup muazzam servet yapabilmiş kişilerin; bu ölçüsüzce zenginleşmelerinin nedenini açıklayamadıkları sürece, tefecilik kazancına batmış oldukları kanaati haklı kılınmıştır. Böylesine ölçsüzlük içinde zenginleşen kimseler, en azından komşusunu fakirlikten ve talihsizlikten kurtaramayıp, içinde bulunduğu bu halinden yararlanan çıkarıcı kimseler olarak töhmet altında bırakılmışlardır.*

Orta Çağın sonuna gelindiğinde, Avrupa’da kralın, kilisenin kent yönetiminin kendi müstakil hukuk mahkemeleri ve yasa maddeleri olduğu için; faizcilikle ilgili davaların görülmesinde, farklı eğilim ve esaslar içindeki bu mahkemelerin yargılama hakkı konusunda çatışmalara girmeleri, kaçınılmaz bir hal almıştır. Çok önemli bir sorunla ilgili olarak, bu gibi konuların uygulamadaki anlaşmazlıkları çözme gayesindeki kilise mahkemelerinin kararlarının çok azına ulaşılabilir. “*Mahkeme kararları ve dava içerikleri, halen üzerinde çalışma yapılmamış bir sahayı oluşturmaktadır. Tefecilikle ilgili serzenişler ve sızlanışlar ayyuka çıktığı zaman, bir an için de olsa, yasal baskınlar ortaya çıkabilmektedir. Bu koşullar altında, piskoposlar, adı kötüye çıkmış ve merhametsizlikleriyle etrafa ün salmış tefecilere karşı açıktan savaş açmakta, dünyevi otoritelerin haram yoldan edinilmiş bu iyeliklere karşı uygun bir misillemede bulunmalarını öğütlemekte; faiz karşılığı borç vererek*

haksızlıkla gasp ettikleri ve hilekarlıkla dolandırdıkları bu mülkleri, aynı maharetle, geri ellerinden alınması gerektiğini bildirmektedir. Onüçüncü asrın sonlarına gelindiğinde, Bourges başpiskoposu, otuz beş tefeciye cebir yoluyla mahkeme önüne çıkartmış; bundan yaklaşık yetmiş yıl kadar sonra, engizisyon mahkemesi, iki sene içinde tefecilerden ve kafir olarak gördükleri adil fiyatı hilal eden tacirlerden 7.000 florin toplamıştır. İngiltere’de ticaret ahlakı daima bir tartışma konusu haline gelmiş, kilise örgütü ile dünyevi yönetim temsilcileri arasında sürekli ortaya çıkan yargılama hakkı mücadeleleriyle alevlenmiştir.” (Wood, 1983: 56). Kilise mahkemeleri, genel olarak sözleşme ihlallerinden kaynaklanan davalarla ilgilenme isteminde bulunurken; kilise hukuku tarafından özellikle yasaklanmış bulunan, vade farkı dolayısıyla gerçekleşen fiyat yükselişleri veya verilen borçtan daha fazlasını alma girişimleri gibi ahlaka karşı işlenmiş bulunan suçları yargılama hakkı içinde görmektedir. “*Kilisenin para ve ticaret konularında kendi hukukunu işletme iddiasına, kraliyet organları kadar şehir meclisi de karşı çıkmaktadır. Anayasanın yaratıcısı ve koruyucusu işlevindeki krallar, alışverişler kadar borçları da kapsayan tüm anlaşmazlıkların kraliyet mahkemelerinde görülmesinde ısrar etmekte; ayrıntılı bir şekilde geliştirilmiş olan yasa maddelerinin, gelecek asır boyunca da uygulanacağını belirtmektedir. Hristiyan mahkemelerinde faiz yasağına uymayan kasabalılar, tekrar ve tekrar cezaya çarptırılmakta, bu yasaya gereken önemi vermeyenler cezai takibata uğramaktadırlar. Dünyevi mahkemelerde tefeciliği gizleyen anlaşmaların geçerli kılınması hakkındaki ruhban sınıftan gelen sürekli şikayet ve itirazlara rağmen; bu davalardan hemen hiç biri, kilisenin yargılama hakkının dışına çıkabilme başarısını gösterebilmiş değildir. Üzerinde konuşulan sorun, öne sürülen tik bir fikirmişçesine görülmesine rağmen, tefecilerin cezalandırılmasıyla sınırlı değildir. Haram yoldan yüksek kazanç sağlayan işlerinden dolayı tefecilerin cezalandırılmasında ısrar edilmekte; yasal uygulamalarla da, bunların tamamına meydan okunulmak istenmektedir. Londra kent mahkemesinden en mütevazı malikane yargılamasına varıncaya kadar neredeyse tüm yerel idareler; uyguladıkları genel yasalarıyla haksız kazanç karşı kesin tavır almakta, bunu işleyen suçlularını cezalandırma yoluna gitmektedir. Halkın tamamı, Lombartlı komisyoncu ve tefecilerin sürgün edilmesini dilemekte; insafsızca haram kazançla yönelen bu günahkarlar için gerçekleştirilecek uygulamaların, örnek bir düzenin oluşturmasını beklemektedir. Tefecilerin töhmet altında bırakıldıkları fiillerin yargılanması sırasında, Chancery mahkemesi örf ile adet hukukunun sağlayamadığı hakları, tefecilik mağdurlarının dilekçeyle müracaatı halinde, elde etmeyi garantilemektedir. Her ne kadar tefecilikle ilgili yasama içeriğinin en mükemmel örneğine İngiliz Kilise Kurulu’nda*

rastlanmaktaysa da; burada dahi yasal boşlukları kurnazca kullanan tefecinin yöntemleriyle sürekli uğraşılmak zorunda kalınmıştır.” (Schlatter, 1974: 68). Yargılama hakkıyla ilgili olarak ortaya çıkan çatışmalar içinde, orta çağların sonlarına doğru yükselen ve genişleyen kapitalizmin de etkisiyle, kilise hukukçularının katı tavrına karşı, kızgınlıklarla ve kırgınlıklarla karşılaşmıştır. Ticari davalar sürüp giderken, en azında her fırsatta, hristiyan mahkemelerinin yargısından geçilmek zorunda kalınışı şikayetlerin odağını oluşturmuştur. “On dördüncü asrın ortalarından sonra, tefecilikle ilgili davaların kilise yargılama hakkı kapsamında değerlendiriliyor olması, dünyevi otoritelerini şiddetli itirazlarına yol açmıştır. Uzunca bir dönem uygulanmış olan 1341 yılı yasası, kralın kilise tefecilerinin yasama hakkını elinden almazken, diğer tefeciler ölüme mahkum etmekte olduğunu önlemesine yol açmıştır. Kilise yönetiminin sebep olduğu benzeri hakların korunması, VII. Henry’nin saltanatından bir yıl sonra sorgulanmaya başlanmış; Elizabeth ve I. James’in dönemlerinde güçlenen kapitalist gelişme çağına geçildikten sonra bile, geçmişin yargısı kamu oyundaki etkisini devam ettirmiştir.” (Schlatter, 1974: 88).

Her ne kadar, yüzde beş gibi bir oranı geçmemesi ve borçlunun da buna itiraz etmeyip razı olması halinde, davalık bir konu olmadığı şeklindeki kanaat benimsenmişse de; bu sınırı aşan, haksızlıklara ve gasplara yol açan faiz işlemleri için, mahkemeler kurulmuş, takip komiserliği oluşturulmuştur. Kilise otoriteleri, faiz karşılığı borç vermeyi imkansız hale getirmesini sağlayan kilise hukukunu zorla uygulamada, çok fazla olanağa sahip bulunmaktaydı. “Ticaretin yoğun olduğu kentlerde, çok sık bir şekilde ortaya çıkan ekonomik anlaşmazlıklarda; kilise görevlisinin işle ilgili davaların görüldüğü mahkemeler, öyle ya da böyle müdahale ederek; dinsel dogmalarına göre yargılamada bulunmalarına, asla medyan verilmez, hiç de hoş karşılanmazdı. Oysa on üçüncü asrın başlangıcındaki Londra’da bile, kralın ve kentin mahkemeleri esnasında, sık sık yargılama hakkıyla ilgili anlaşmazlıklara düşülmüştür. İnsanlar kent mahkemesinde süratle sonuca ulaşabilmekte, bu alınan karar kendi arzuları doğrultusunda olsa da olmasa da dünyevi yargılamada, hiçbir şekilde taraf tutmadığı inancına sahip bulunmaktaydı. Onca örnekleri arasından, esnafın, meslek birliği düzenlemelerinin de etkisiyle hristiyan mahkemelerine müracaat etmelerinin nedeni; tefeciliğin veya vade farkı dolayısıyla istenilen fahiş fiyatların, şehir mahkemesine kıyasla, çok daha büyük bir şiddetle cezalandırılma yoluna gidilmesi, istenilen haksız kazançların iadesinde ısrar edilmesidir.” (Wood, 1983: 59). Hristiyan mahkemesinde, en basitinden yemin yükümlülüğünün bile titizlikle uygulanması, komşuluk sevgisini yok eden çıkarıcılığın gözetilmesinin imanı tüketen bir eğilim olarak yerilmesi, tefeciliğe karşı geliştirilmiş şiddetli

tutumun bir göstergesi olmaktadır. Örneğin, yeminle birliğe bağlılık andını içmiş nalburlar, çok ağır bir çalışma içine girdikleri halde, örgüt üyelerinin ticaretle uğraşmalarının engellendiği iddiasında bulunarak isyan etmiş ve mahkemenin yolunu tutmuştur. “*Kilise mahkemelerinde haklarını aramak istediklerinde ise; birer dolandırıcılar olarak adları okunur olmuştur. Diğer taraftan mahmuzcular, güneş batımı ile doğuşu arasında hiçbir kimse için çalışmayacakları kesinlikle bildirilmiş olmasına karşın; baş diyakos’un huzurunda ustası suçlanmış; bundan dolayı da, üç defa Richard adına resmen suçlandığı halde, iş görmede ısrar ettiği için, emri tutmada yeminle sadık kalması kesinleşinceye kadar, kiliseden kovulmuş, aforozla cezalandırılmıştır. Tefecilik suç laması altında ezaya katlanan rahiplerin yazgısı, piskoposların ellerine kalmıştır. Piskoposların veya baş diyakosların mahkemelerinde adaletin güvencesine sığınamayan davacılar, Chancery mahkemesine dilekçeyle müracaat etmişler; daha önceden ruhani insanlar tarafından görülen, borçlanma ya da tefecilikle ilgili davaların yeniden ele alınmasını istemişlerdir. Kilise mahkemesinde tutulan kayıtlardan dünyevi mahkemelere ait olan ticari sorunların bazen konu dışı olarak görüldüğü; kendileri tarafından düzenlenilmiş olsa dahi, sözleşme ihlallerini ve tefecilik işlemlerini içeren davalarla pek ilgilenmedikleri anlaşılmaktadır. Adı kötüye çıkmış Marcrafit ailesi, tefeciliğiyle ün salmış baba William, Peptecost’ta fırıncılık yapan kız kardeş Alice, azizler gününde dahi kazak örgü işinde çalışan oğul Edward; Whaller kilise mahkemesinde yargılanarak hak ettikleri cezaya çarptırılmışlardır. Ripon’da bir tefeci ve kandırdığı mağdurunun davası mahkemede görülmüştür. Londra komiseri Thomas Hall’dan aktardığı tefecilik suçuyla ilgili ölçütüyle bağlantı kurmuş; Thomas Foster’ın kuşağında emniyete aldığı 4 shilling’i borç vermesi halinde anaparasına ilaveten 20 pence fazladan bir getiri isteminde bulunmasını, borçlunun da buna razı olması halinde mahkemelik bir davaya gerek kalmadığını savunmuştur. Bu türdeki iş, reform tarafından da engellenilmek istenmiştir. Elizabeth dönemi saltanatı altındaki kilise örgütünün kurduğu tefecilikle ilgili mahkemelerde, hatta Londra ve benzeri önemdeki büyük ticaret merkezlerinde I. James’in saltanatı boyunca da muhtemelen varlığını devam ettirmiş olan piskoposluk komiserliğinin çalışma alanı içinde; ipotek veya rehine yoluyla verilen borçlar karşılığında aşırı kazançların elde edilmesi, ayrı bir borç yükü altına sokulan borçluların iyeliklerinin satışa çıkarılması veya devralınması gibi konular yer almaktaydı.” (Kerridge, 1994: 51).*

Zihniyet itibariyle Orta Çağ dogmalarından kopuş süreci içinde, zenginliğin kötülüklerin kaynağı olduğu, adil fiyatı aşan her isteğin veya verilen borç miktarından fazlasını ödettiren her istemin günahkarlık olmadığı şeklindeki bir eğilim haklılık kazanmıştır.

Yüklediği aşırı faiz borcunu geri alabilmek için yeltendiği rehin ve ipotek devirlerinde tefeciliğe karşı işletilen yasal cezaların yanında uygulamada yükseltelen müdahale edici engeller de bulunmaktaydı. Daha çok öncelerden, taraflar arasında bağtlanan ikili sözleşmeler içinde aşırı faizi gizleyen ve sanki faizsiz borçlanılmış gibi görünen tefecilik anlaşmalarında, pek çok hilekarlığın ve sahtekarlığın döndüğü bir okul görüşü olarak öne sürülmüştür. “*Bu sözleşmeler, bir şikayet olmaksızın uygulandığı sürece, dışardan yasa ve mahkemelerle önlenemeyeceği belirtilmiştir. Faiz karşılığı borç veren kimsenin geçerli kıldığı anlaşma maddelerine göre borçlanma işlemi gerçekleştiği müddetçe, tefeci borçlanmasına böylelikle yasal kolaylıklar sağlandığı sürece; bu haram kazancın önünün alınmayacağı iddia edilmiştir. Gerçekten de kilise örgütü, kişisel birikimleriyle iş kuramayan kimselerin tasarruflarını sermayeye dönüştüren kurumların oluşturulması bakımından; ekonomik canlanma ortaya çıktıktan sonra, faizcilerin yanında yer almaya başlamışlardır.*” (Letwin, 1975: 49). Dinsel kardeşliği gerçek hayatta yerine getiren hayır kurumları ve hastaneler, muhtemelen manastırlar; tahıl ve sığır gibi temel ihtiyaç maddelerine gereksinim duydukları gibi borç para da almaktadırlar. “*İngiltere’de piskoposlar, onüçüncü asrın ortalarında bu gibi borçların organize edilmesini doğru bulmuşlar; iki asır sonra tahminen 1462 yılında, Frankiskan mezhebi parasal kaynakları yaratılması hareketine yönlendirmiştir. Onaltıncı asrın birinci yarısından itibaren Fransa ve Almanya’da yayılmaya başlayan Monts de Piete; reformun etkisi görülünceye kadar, İngiltere’de ortaya çıkmamıştır. Parasal kaynakların bulunmasına yönlendiren ekonomik ahlakla ilgili konular, İngiliz yazarlarından övgü dolu yorumlar gelmiştir. Faiz karşılığı borç para vermekle ilgili kilise hukuku, iş örgütlemesinin giderek artan karmaşıklığına uyum sağlama zorunluluğundan kaynaklanan, en azından 1515 yılındaki Lateran kuruluna kadar giden, uyumlu bir gelişmeye yol açmıştır.*” (Wood, 1983: 71). Mesleki bir bakış açısı altında ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiş yasa maddeleri dikkate değer iş ilişkilerini ve dolayısıyla vergi bağının kanıtı şeklinde yorumlandığı gibi, hukukçuların Tanrı ile insan arasındaki koşulları sağlamada önemli işlevleri üstlendiğini de ortaya koymaktadır. “*Sivil halk arasında kötü ün yapmış kilise hukukçuları, konuyu ılımlı bir şekilde gündeme getirmekte; diğer hukukçularla kıyaslandığında, iş yapma konusunda çok daha duyarlı davranmaktadırlar. Özellikle de Avrupa’nın finans sermayesinin merkezi konumundaki İtalyanlar, yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesinde çok zengin bir kültür birikimine sahip buldukları için; İtalyan kilise hukukçularının yasa oluşturmadaki yaratıcılıklarıyla dikkatleri çekmiş olmaları, içlerinde dahileri yetiştirmeleri, gayet doğaldır. Diğer taraftan, İngiltere’de, İngiliz insanının bir ölçüde önderlik niteliklerini bilimsel yoldan*

kanıtlamada çok mahir oldukları halde, bir yabancıнын yeltenebileceği acımasızca bir yorum içinde denilebilir ki; çok ender olarak virtüözce hareketlere giriştikleri veya tefecilikle ilgili sözleşmeleri bağtılamaktan kesinlikle kaçınmadıkları için; İngiliz kültür terbiyesini almış bir kimse olarak, İngiliz iş düzeninin oldukça tutucu kalıplar içinde oluşmuş olması ve ağır aksak işleme nedeniyle; İngiliz kilise hukukçusu Lynwood, onüçüncü asrın İngiliz başpiskopos'un kararıyla, tefecilik işinden beraat etmiş bir kimsenin davasını aktarmıştır." (Kerridge, 1994: 58). Ancak yine de hukukçular, faiz karşılığı borçlanma konusunu yalnızca dinsel dogmaların zorunlu kıldığı biçim altında değil, içinde yaşanan ekonomik koşulları yorumu kapsamında da ele almış, temel gerekler son derece yalın bir şekilde dile getirilmiştir. "İngiliz kilisesi, tarafların razı oldukları fiyat üzerinden ürün alış ve satışını, faiz karşılığı borç para verilmesini, belirli bir ana paranın borç verildiği süre içinde aylık ya da yıllık taksitler halinde sürekli faiz alınmasını (annuity); komşuluk hakkı içeriğinde değerlendirmemiş, insan ilişkilerini kutsal metinlerdeki buyruklarla katı bir şekilde bağıntılı kılmamış, kişinin vicdanına terk etmiştir. Tıpkı piskopos Pecoock örneği gibi, ussallığı tüm davranış ile ilişkilere hakim kalma emelini taşıyan dindarlar; zengin olan bir kimsenin, mutlaka Tanrı'nın düşmanı olacağı, takva yoluna girebilmek için de kesinlikle fakirliğe uğraması gerektiği, Tanrı hoşnutluğunun ön koşulunu diğergamlık ve bu dünyadan vazgeçmenin oluşturacağı gibi yargılara kapılmasının gerekmediği konusunda ısrar etmişlerdir." (Schlatter, 1974: 76). Servet yoluyla ya da mesleki etkinlik sayesinde zenginleşmenin aleyhinde geleneksel bir ön yargı oluşmamasına karşın; bu zenginliğin harcamalara yansiyip gösteriş yolunda sarf edilmesi karşısında çok güçlü kültürel değerler benimsettirilmiş; servetin boşa harcanması tamahkarlığın ve harisliğin en berbat tarzı olarak görülerek yerilmiştir. "Bunca ussal muhakemeler içinde dahi, aralarında söz birliği yapıp, fiyatlar üzerinde baskı kurarak yükselmesine neden olan tacirler veya fakire cefa çektiren tefeciler; işle ilgili bir strateji uzmanı olarak görülmemekte, manastırlar içinde görev yapan sorgulayıcıların ellerine teslim edilmektedir. Hiç bir şekilde malın ucuzlamasına meydan vermemek için aralarında söz birliği yapan, fesat emelleri uğruna gizli birleşmelere yeltenen günahkarlar erzak satıcıları ve bakkallar kadar; tahılı, eti ve şarabı sanki değersiz birer mallarmışçasına alıp istif eden, diğer insanların zarara uğraması pahasına biriktirerek fiyatları yükselten spekülâtörler de; kilise yasaları hükümlerine göre, tefecilerle ortak suç işlemektedirler. Londra'daki ekmek, meyve ve sebzelerin fiyatları, aracılarının tamahkar ruhlarının bir sonucu olarak yükseldiğinde; kendi basitlikleri yüzünden bazı fakir ve hakir kimseler, bir anda zengin ve güçlü birer kişiler haline gelmişlerse; bu ancak halkın büyük kayıpları ve sıkıntıları

karşılığında gerçekleşmiştir. Her dönem umduğunu bulamayan ve çok az bir kazançla yetinen ürünün yetiştiricileri, arz ve talep güçlerinin fiyatlar üzerinde azaltıcı bir etkide bulunabileceği konusunda bütün ümitlerini kaybederek, bezginliğe kapılmışlar; kendi kendilerini bile teselli edemez bir hale düşmüşlerdir. Hristiyanlık duyguları güçlü olan birkaç cesur kimsenin ısrarıyla, istifçilik ve karaborsacılık yoluyla fiyatları yükselten bu haris kimselerin birer suçlu olarak teşhir edilmesi, kazançlarının da dikkatle irdelenmesi mümkün olabilmıştır. Kent kilisesinden bir rahip, altıncı emirle ilgili verdiği vaazında, Süleyman'ın mesellerinden, “ne zengin ve ne de fakir isterim” sözünü, kendisine temel almıştır.” (Kerridge, 1994: 70).

4. Sonuç

Orta çağ iktisat zihniyetinde bile borçlanmanın yazıya dökülmesine veya süresini belirten bir senedin düzenlenmesine izin verilmiş olması; borcun zamanında ödenmemesi sorununu ortaya çıkarmış, anlaşılan günde ana paranın tamamının bir defada verilmemesiyle karşılaşılacak bu sorunda uğranılan paranın tümüyle kaybı tehlikesi daha borç parayı teslim etmeden önce gündeme gelir olmuştur. Ana paranın tümüyle kaybedilmesi riskinin önceden dikkate alınarak kayıpların tazmin edilmesi gayretiyle; uğranılan zararı karşılayıcı önlemlerin yanında, borç süresi boyunca paranın kullanım yararlarından yoksun kalmayı telafi eden ödemelerin anlaşma maddelerinde açıkça belirtilmesine neden olmuştur. Zira artık para, ağıldaki koyun ürer ve çoğalır ama yıllar da geçse kesedeki altın artmaz özdeyişiyle açıklık kazanan, para parayı doğurmaz sözüne dayanan Aristo muhakemesiyle paranın kısırlığı görüşü geçerliliğini kaybetmiş; para artık kazanç kaynağı olarak dikkate alınmış, borçlanma süresi boyunca borç alan kullanıcıya kazanç sağladığı ve gecikme halinde de alacaklısını kârlı iş fırsatlarından yoksun kıldığı düşüncesi haklılık kazanmıştır. Borçlanma süresinin de tıpkı zamanında ödememe yani geciktirme kusurunu işleme gibi dikkate alınmasıyla, zararı karşılama ile paranın sunabileceği kazançlardan yoksun kalma kayıplarını karşılamadan oluşan ödenmesi gereken tazminat, artık on beşinci asrın sonlarına doğru paranın teslim edildiği andan itibaren başlatılır olmuştur. Çünkü verilen borcu ödeyemeyen ve sıkıştırılarak mülklerini kaybeden veya köleleştirilen fakir komşunun yanında, faiz ödemeye istekli olan ve aldığı borçla kazanç sağlayan zengin işadamı borçlanmalarda öne çıkmıştır. İş yapma olanaklarına sahip olmasına rağmen parası işine yetmeyen tüccarların, borçlanma yoluyla kazancına kazanç katma emeliyle; zararı karşılamak ve kazanç fırsatlarından yoksun kalmak gibi risklerini tazmin edecek düzeyde faiz ödemeye gönülden razı olmalarıyla, ya da paranın

kısırlığı muhakemesinden paranın üretkenliği düşüncesine geçişle; faiz borç işlemlerinde serbest bırakılmış ve yasal kılınmıştır.

Kilise hukukçularının ve ilahiyatçıların, Aquinas tarafından fark edilen ve J.Calvin'in zamanına gelindiğinde de yaygınlaşan, paradan kazanç sağlama gerçeğinin, güçlenen şirketler sayesinde yadsınılamaz bir işlemler bağı halini almasıyla; uzun zamandan beri faizi alıp vererek onaylayan kilise de, tüccarların kendi paralarını şirketlerinin kasalarında veya teşebbüslerinin para havuzlarında toplamalarına izin vermiş, ticaretle fiilen uğraşmadığı veya imalat işinde çalışmadığı halde paralarını borç olarak emanet veren para sahiplerinin kazançtan bir pay almalarını da adaletin bir gereği olarak görmeye başlamıştır. Küçük tasarruf sahipleri, yalnızca imalat işlerine değil açıldığı denizin dalgalarından çok her türlü tehlikeyle yüz yüze gelen deniz yolculuğuna paralarını yatırmak yerine, başlangıçta tüccar servetiyle kurulan bankalara faiz karşılığı borç verir hale gelmişler; paraları her türlü tehlikeden (geminin batması, korsanların saldırısına uğraması, teşebbüsün iflası vs.) uzak bırakılarak, borç işlemlerinde banka aracı kurum olarak yükselmeye başlamıştır. Alım ile satımdan yükselen risk teşebbüsleri sarıp kuşatırken, şans ile saldırı arasında boğuşan ve okyanusları aşan gemi seyahatleri tüccarların kabusu haline gelirken; bankalar aracılığıyla şirketlere borç veren küçük birikim sahibi kimseler, yasallaşan faiz getirisinin çekiciliğiyle, parasal alacaklarını güvence altına almışlardır. Böylece faiz, zarara uğrama ihtimalinin ve kazanç fırsatlarından yoksun kalma halinin bir karşılığı olması sınırının tamamıyla ötesine geçmiş; para sahibi olma ve paranın sunduğu olanaklarından yararlanma gayesine dönüşmüştür. Tüccar servetiyle ve büyük finansörlerin katkılarıyla kurulan bankaların, teşebbüs sahibi borçlu zenginler ile küçük birikim sahibi alacaklar arasında aracılık yapmasıyla, para sahibi bir kimse, az ya da çok miktardaki altın ile gümüşünü belirli bir süreliğine bankaya yatırılmış; parasal servetini hiç riske atmaksızın, parasını kullanacak tüccar ya da imalatçıyla da hiç karşılaşmaksızın, banka aracılığıyla faiz karşılığında para teşebbüs sahiplerine ve şirketlere aktarılmıştır. Orta çağın sonlarından itibaren yükselişe geçen bu bankalar; sadece tüccar ve imalatçılar değil prenlere ve papalara dahi faiz karşılığı borç verme gücüne erişmiş, uluslararası büyük şirketlerin faiz ödenmesi sıradan işler haline gelmiştir.

Kaynakça

BENTHAM Jeremy (1974). Defense of Usury, New York

CLEARY Patric (1914). The Church and Usury : An Essay on Some Historical and Theological Aspects of Money-Lending, Dublin

DAY John (1987). The Medieval Market Economy, New York

De ROOVER Raymond (1948). Money, Banking and Credit in Mediaeval Bruges, Massachusetts

- DONALD D.W.A. (1975). Compound Interest and Annuities Certain, London
- DOPSCH Alfons (1937). The economic and social foundations of European civilization, London
- HODGETT Gerald Augustus John (1972). A Social And Economic History of Medieval Europe, London
- HUNT Edwin (2004). A History Business in Medieval Europe 1200-1550, New York
- JEREMY David (1988). Religion, Business, and Wealth in Modern Britain, London
- JONES Leslie (1989). God and Moneylender, New York
- JORDAN W.R. (1989). Philanthropy in England 1480-1660, New York
- KERRIDGE Eric (1994). Usury, Interest and the Reformation, Aldershot UK
- KERRIDGE Eric (1991). Trade and Banking in Early Modern England, Manchester
- KNIGHT Melvin Moses (1964). Economic History of Europe to the End of the Middle Ages, Boston
- LETWIN W. (1975). The Origins of Scientific Economics: English Economic Thought, London
- LOWRY T.S. (1998). Ancient and Medieval Economic Ideas and Concepts, New York
- OWST G. (1961). Preaching and Pulpit in Medieval England, The Clarendon press, Oxford
- POUNDS Norman John Greville (1974). An Economic History of Medieval Europe, New York
- SCHLATTER Richard (1974). The Social Ideas of Religious Leaders (1660-1685), London
- WOOD Diana (2005). Medieval Economic Thought, New York
- WOOD Thomas (1983). English Casuistical Divinity During the Seventeenth Century, London
- ZWEIG Michael (1991). Religion and Economic Justice, Philadelphia